

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Eberstål

Förundersökningen och
åtalsfrågan vid misstänkta
sexualbrott mot barn

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Helén Örnemark Hansen

Ämnesområde
Straff- och processrätt

VT 2010

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Metod och material	6
1.3 Avgränsning	7
1.4 Disposition	8
2 VAD SKALL BEVISAS?	9
2.1 Beviskrav under förundersökningen	9
2.2 Beviskrav under rättegången	10
2.2.1 Inledning	10
2.2.2 Krav på stödbevisning?	10
2.2.3 Kommentar	11
3 FÖRUNDERSÖKNINGEN VID SEXUALBROTT MOT BARN	12
3.1 Barns rättigheter under förundersökningen	12
3.1.1 Internationell rätt	12
3.1.2 Svensk rätt	13
3.1.3 Kommentar	14
3.2 Allmänna krav på förundersökningen	14
3.3 Ombud för barn	15
3.3.1 Målsägandebiträde	15
3.3.2 Särskild företrädare för barn	16
3.3.3 Kommentar	18
3.4 Förhör under förundersökningen	19
3.4.1 Inledning	19
3.4.2 Förhör med barn	19
3.4.3 Sakkunnig under förhör	21
3.4.4 Videoförhör	22
3.4.4.1 Kommentar	23

3.4.4.2	Videoförhör enligt internationell rätt	23
3.4.4.3	Kommentar	25
3.5	Medicinsk undersökning	25
3.5.1	Medicinsk undersökning av barn	25
3.5.2	Rättsintyg	27
3.5.3	Kommentar	28
3.6	Barnahus	28
3.6.1	Försöksverksamhet	28
3.6.2	Samverkan under ett tak	29
3.6.3	Utvärdering	29
3.6.4	Kommentar	31
3.7	Slutsatser	31
4	RÄTTSFALLSREDOGÖRELSE	32
4.1	Inledning	32
4.2	Målsäganden 0-6 år	32
4.2.1	Hovrätten för Västra Sverige, B 1041-08	32
4.2.1.1	Kommentar	33
4.2.2	Svea hovrätt, B 4921-09	33
4.2.2.1	Kommentar	34
4.2.3	Hovrätten för Västra Sverige, B 2019-07	34
4.2.3.1	Kommentar	35
4.3	Målsäganden 7-11 år	36
4.3.1	Svea hovrätt, B 3118-06	36
4.3.1.1	Kommentar	37
4.3.2	Göta hovrätt, B 349-08	37
4.3.2.1	Kommentar	37
4.3.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 1779-07	38
4.3.3.1	Kommentar	39
4.3.4	Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2530-07	39
4.3.4.1	Kommentar	39
4.4	Målsäganden 12-15 år	40
4.4.1	Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2914-06	40
4.4.1.1	Kommentar	40
4.4.2	Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 826-07	40
4.4.2.1	Kommentar	41
4.4.3	Svea hovrätt, B 7627-05	42
4.4.3.1	Kommentar	42
4.4.4	Hovrätten för Nedre Norrland, B 96-09	43
4.4.4.1	Kommentar	44
5	AVGÖRANDE FAKTORER FÖR ÅTALSFRÅGAN VID SEXUALMÅL MOT BARN	45
5.1	Analys mot bakgrund av rättsfallsredogörelsen i kapitel 4	45
5.1.1	Inledning	45
5.1.2	Avgörande faktorer för åtalsfrågan	45

5.2	Åklarmyndighetens analys	48
5.2.1	Inledning	48
5.2.2	Avgörande faktorer för åtalsfrågan	48
5.2.3	Kommentar	49
5.3	Åklagare Eva Norbergs analys	50
5.3.1	Inledning	50
5.3.2	Avgörande faktorer för åtalsfrågan	50
5.3.3	Kommentar	51
6	SLUTSATSER	52
6.1	Inledning	52
6.2	Avgörande faktorer för åtalsfrågan	52
6.3	Öka åtalsfrekvensen?	54
	BILAGA A	56
	BILAGA B	58
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	59
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	63

Summary

A trial is very important for children who have been sexually abused, however studies show that only ten percent of police reports lead to a prosecution. The purpose of this essay is to discuss the current procedure for investigating reports of sexual abuses against children. The paper will determine whether there are factors that are relevant if a case is prosecuted or not and thus can contribute to an increased prosecution rate.

The essay begins with a theoretical description of the preliminary investigation for the plaintiff. Inter alia, it explains how the interrogation and medical examination are performed and the plaintiff's right to a counsel. To illustrate how investigations are performed and which evidence is presented in prosecution cases, eleven judgments from courts of appeal will be reported here. The analysis shows that some common circumstances exist in most cases and that they can be statistically important for cases resulting in prosecution. In order to analyse the question in cases that both led to a prosecution and cases that have been closed, circumstances that the public prosecution office and the prosecutor Eva Norberg find important will also be included.

The essay ends by analyzing the results from the three previous investigations in order to determine whether there are circumstances that each study considers relevant for case prosecution. The conclusion shows that there are five main factors; whether the plaintiff has got a counsel, how much time has passed from the crime until the prosecutor's decision, whether qualified staff are investigating the case, whether the accused has been arrested, and whether the interrogation with the plaintiff was of high quality. These factors, make it theoretically possible to increase the prosecution rate. For example, by increasing the number of prosecutors that are specialized to work with sexual abuse against children. However, whether the prosecution rate will increase in real life is impossible to answer.

Sammanfattning

Trots att en domstolsförhandling är av stor vikt för många barn som har utsatts för sexuella övergrepp visar undersökningar att endast tio procent av anmälningarna om sexualbrott mot barn leder till åtal. Syftet med denna uppsats är dels att presentera de åtgärder som företas i förhållande till målsäganden under förundersökningen, dels att fastställa om det finns faktorer som är avgörande för huruvida ett ärende leder till åtal. Uppsatsen syftar även till att fastställa om åtalsfrekvensen vid denna typ av brott kan öka.

Uppsatsen inleds med en teoretisk redogörelse av förundersökningen i förhållande till målsäganden, där det bland annat redogörs för hur förhör och medicinska undersökningar skall genomföras samt målsägandens rätt till ombud. I syfte att klargöra hur förundersökningar genomförs i praktiken samt vilken bevisning som föreligger i ärenden som har lett till åtal följer en redogörelse av elva hovrättsavgöranden. Undersökningen visar att det finns ett antal olika omständigheter som föreligger i näst intill samtliga mål och som därmed statistiskt sett är viktiga för åtalsfrågan. I samband med rättsfallsanalysen redogörs även för Åklagarmyndighetens samt åklagare Eva Norbergs syn på vilka faktorer som är avgörande för huruvida ett ärende leder till åtal. Detta görs i syfte att belysa frågan mot bakgrund av både ärenden som har lett till åtal och ärenden som har lagts ner.

Uppsatsen avslutas med en analys där resultaten från de tre tidigare undersökningarna diskuteras i syfte att avgöra huruvida det finns omständigheter som enligt samtliga undersökningar anses vara av betydelse för åtalsfrågan. Analysen visar sammantaget att de främsta faktorerna är huruvida målsäganden har förordnats ett ombud, hur lång tid som har passerat från brottet tills åtalsfrågan avgörs, om kompetent personal utreder målet, om den tilltalade har frihetsberövats samt om målsägandeförhöret håller hög kvalitet. Med hänvisning till dessa faktorer konstateras det vidare att det finns en teoretisk möjlighet att öka åtalsfrekvensen, något som exempelvis kan ske genom att andelen åklagare med särskild kompetens för sexualmål mot barn ökar. Huruvida en ökning av åtalsfrekvensen även kommer ske i praktiken är däremot omöjligt att avgöra.

Förord

Jag vill tacka alla som har hjälpt och stöttat mig under genomförandet av detta examensarbete. Ett särskilt tack vill jag rikta till min handledare Helén Örnemark Hansen, för dina goda råd samt till åklagare Eva Norberg, för ditt bidrag i form av en praktisk inblick i förundersökningarnas genomförande. Vidare vill jag tacka Johanna och Josefina för att ni har tagit er tid att korrekturläsa min uppsats. Sist men inte minst vill jag tacka min underbara familj och Tobias som har stöttat mig under hela min studietid samt mina vänner för att ni har gett mig några fantastiska och minnesvärda år i Lund.

Lund, maj 2010

Anna Eberstål

Förkortningar

BO	Barnombudsmannen
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BUP	Barn och ungdomspsykiatri
DNA	Deoxyribonucleic acid
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
f.	Följande sida
ff.	Följande sidor
FN	Förenta nationerna
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HD	Högsta domstolen
Ibid.	Ibidem
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk tidskrift
m.fl.	Med flera
nr.	Nummer
LSF	Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
MSN	Microsoft Network
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition

RB	Rättegångsbalk (1942:740)
s.	Sida
sic.	Sicut
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium
SOU	Statens offentliga utredningar
t.ex.	Till exempel

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

”Under rättegången pratade försvarsadvokaterna om min fars rättigheter – men mina rättigheter som barn, då? Min rätt att växa upp utan rädsla? Min rätt att hitta och utforska min egen sexualitet med någon jag själv valt? Sådant är ovärdigt, och ingenting kan jag få tillbaka. Men jag kämpade för mina rättigheter, och även om den utlösande faktorn var att jag såg min far med den där lille pojken i Grantham, så inser jag nu att det också var då jag slutligen tog kontroll över mitt liv. Det var då jag slutade vara ett offer, och istället blev en överlevare.”¹

Sexualbrott mot barn är en fråga som engagerar de flesta. Mitt intresse för denna typ av brott började efter att jag läst Duncan Fairhursts bok om hur han från fyra års ålder blivit sexuellt utnyttjad av sin far. Denna bok fick mig att inse vilket värde en domstolsförhandling har för ett utsatt barn, framför allt för känslan av att bli betrodd och för att kunna gå vidare. Även om det är svårt att erhålla representativ statistik över hur stor del av polisanmälningarna i sexualmål mot barn som leder till åtal, visar rättsfallsundersökningar att åtalsfrekvensen ligger på omkring tio procent även om det finns stora skillnader inom landet.² Det kan alltså konstateras att en mycket stor del av polisanmälningarna i sexualbrott mot barn inte leder till åtal, trots att denna typ av brottslighet är högt prioriterad.

Mitt syfte med denna uppsats är att analysera förundersökningen i sexualmål mot barn ur målsägandens perspektiv, i hopp om att öka utsatta barns chanser att få upprättelse i domstol. För att uppfylla mitt syfte kommer jag att besvara följande frågeställningar:

- Hur genomförs en förundersökning vid sexualmål mot barn och är dessa förundersökningar förenliga med kraven i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)?
- Vilka faktorer är avgörande för att en anmälan i sexualmål mot barn skall leda till åtal?
- Hur kan åtalsfrekvensen i sexualmål mot barn öka?

1.2 Metod och material

I syfte att fastställa gällande rätt kommer jag att använda mig av rättskällorna, det vill säga lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. För att besvara min frågeställning om vilka krav som finns på förundersökningen enligt Europakonventionen kommer jag att redogöra för Europadomstolens

¹ Fairhurst: *När ingen annan ser*, s. 254 f.

² Se t.ex. Socialstyrelsens rapport: *Sexuella övergrepp mot barn*, s. 21.

praxis samt kommentarer till denna. I syfte att kunna konstatera vilka faktorer som i praktiken är avgörande för att en anmälan skall leda till åtal kommer jag att referera ett antal hovrättsavgöranden. Dessa avgöranden är valda med stickprov, dock med kriteriet att fallen skall innefatta sexualbrott mot personer under 15 år samt en önskan om att erhålla fall där målsägandens ålder varierar. För att ge uppsatsen ett ännu vidare praktiskt perspektiv kommer frågan om vilka faktorer som är avgörande för huruvida ett ärende leder till åtal även att diskuteras mot bakgrund av de resultat som framkommit i en intervju med en åklagare samt i Åklagarmyndighetens analys av frågan. Intervjun kommer att genomföras med vida frågor, för att säkerställa att åklagarens svar inte påverkas av frågorna. Frågorna till intervjun framgår av bilaga B.

Kapitel två och tre är till stor del en beskrivning av tidigare forskning. Även om omfattningen av tillgänglig litteratur är relativt stor har framför allt Christian Diesens och Helena Sutorius arbeten på området varit viktiga källor för mig. Även Åklagarmyndighetens skrifter har varit till stor hjälp eftersom det mot bakgrund av dessa är möjligt att dels konstatera 2009 års statistik, dels vilka handlingsdirektiv åklagarna har att förhålla sig till.

1.3 Avgränsning

Jag har valt att inrikta min uppsats mot förundersökningen vid sexualbrott mot barn. Med barn avses i uppsatsen personer under femton år trots att exempelvis bestämmelsen om våldtäkt mot barn även kan omfatta personer mellan femton och arton. Mot bakgrund av mitt syfte kommer jag inte att redogöra för de sexualbrott som kan aktualiseras vid övergrepp mot barn, även om vissa kommer att beröras i samband med rättsfallsredogörelsen.

Uppsatsen behandlar inte de materiella och formella förutsättningarna som krävs för att en förundersökning skall inledas, med undantag för en kort redogörelse av tillämpliga beviskrav och inte heller de generella kraven för hur en förundersökning skall bedrivas, såsom att objektivitetsprincipen skall iakttas. Eftersom uppsatsen syftar till att analysera förundersökningen ur målsägandens perspektiv kommer jag främst att inrikta min studie kring de åtgärder som företas i förhållande till barnet, varför exempelvis medicinska undersökningar av misstänkta inte kommer att beröras. Av samma orsak kommer jag vid refererandet av domstolsavgörandena att fokusera på den bevisning som tagits fram under förundersökningen, till följd att domstolarnas bedömningar av exempelvis målsägandens rätt till skadestånd och den tilltalades eventuella påföljd kommer att lämnas därhän. Jag har vidare valt att avgränsa min uppsats till gällande rätt, varför eventuella lagförslag och liknande inte kommer att behandlas.

1.4 Disposition

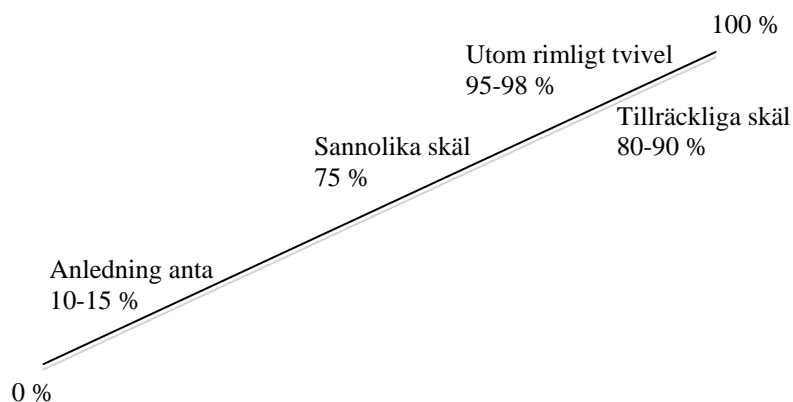
Uppsatsen inleds med ett kapitel om de beviskrav som aktualiseras under förundersökningen och i domstolsförhandlingen, i syfte att klargöra vilken bevisning som skall säkras under förundersökningen. Därefter följer ett kapitel om förundersökning i sexualmål mot barn, där det exempelvis klargörs vilka rättigheter barn har, barns rätt till ombud samt frågan hur förhör och läkarundersökningar av barn bör genomföras. För att fastställa vilken bevisning som förelegat i mål som lett till åtal, behandlar det fjärde kapitlet elva hovrättsavgöranden samt kommentarer till avgörandena. I det femte kapitlet fastställs de faktorer som är avgörande för att ett ärende ska leda till åtal, dels mot bakgrund av domstolsavgörandena, dels genom att redogöra för Åklagarmyndighetens och åklagare Eva Norbergs syn på frågan. Uppsatsen avslutas med en analys, där resultaten i de tre tidigare undersökningarna diskuteras med avsikt att utreda vilka faktorer som är viktigast för huruvida ett ärende skall leda till åtal samt om det är möjligt att få fler anmälningar att resultera i en domstolsförhandling.

2 Vad skall bevisas?

2.1 Beviskrav under förundersökningen

Inledningsvis kan det konstateras att ett antal olika beviskrav är tillämpliga under förundersökningen, redogörelsen nedan kommer dock endast att behandla beviskraven för att inleda förundersökning samt för åtal.

I 23 kap. 1 § Rättegångsbalken (RB) stadgas att en förundersökning skall inledas när det finns ”anledning att anta” att ett brott har genomförts. Det krävs således att det föreligger en konkret misstanke om brott, även om det inte behöver ha klarlagts när, var eller av vem brottet begåtts. Detta innebär att endast en allmän misstanke om exempelvis brottslig verksamhet inte är tillräckligt för att inleda en förundersökning.³ I praktiken utgör en polisanmälan med utredningsbar information om antingen ett begånget brott eller om en effekt som är vanligt förekommande vid kriminaliserade gärningar tillräckliga bevis för att beviskravet skall anses uppfyllt. För att förundersökningen skall leda vidare till åtal erfordras att det betydligt högre beviskravet ”tillräckliga skäl” är uppfyllt och det förutsätter dessutom att gärningsmannen är i vart fall på ”sannolika skäl” misstänkt för gärningen. Åklagarens prövning av åtalsfrågan omfattar en bedömning av utredningen samt alternativa hypotesers sannolikhet. Vid denna bedömning måste åklagaren ta hänsyn till faktumet att exempelvis en muntlig utsaga kan förändras, att det kan tillkomma nya omständigheter för eller emot den tilltalade och så vidare. Prövningen liknar således till stor del den som domstolen företar även om åklagarens bedömning endast är av prognoskaraktär. Eftersom åtal endast skall aktualiseras i de fall åklagaren tror att målet kan leda till en fällande dom måste insamlingen av bevis redan under förundersökningen anpassas till beviskravet i domstol. Nedan anges de olika beviskraven under förundersökningen och i domstolsförhandlingen i en skala, där 100 procent innebär att brottet är fullständigt bevisat.⁴

Figur 1.

³ Ekelöf m.fl.: *Rättegång V*, s. 107.

⁴ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 151 ff. och 187.

2.2 Beviskrav under rättegången

2.2.1 Inledning

Att det allmänna beviskravet i brottmål är ”ställt utom rimligt tvivel” har fastslagits av HD i ett flertal fall från och med 1980.⁵ Vad som krävs för att beviskravet skall anses uppfyllt samt frågan om behovet av så kallad stödbevisning har varit föremål för en återkommande diskussion under de senaste åren.⁶ I flertalet sexualmål består bevisningen främst av målsägandens egna berättelser och ord står mot ord, vilket dock inte utgör ett hinder mot en fällande dom enligt HD.⁷ Det är däremot aldrig tillräckligt att målsägandens berättelse framstår som mer trovärdig än den tilltalades, utan det krävs att målsäganden är ”fullt tillförlitlig”.⁸ Detta gäller dock med undantag för små barn som inte har förmåga att själv berätta om den aktuella händelsen. HD har i NJA 1994 s. 268, som behandlade övergrepp på en treåring, konstaterat att uppgifter från ett så litet barn inte ensamt kan utgöra tillräckliga bevis för våldtäkt. I mål med små barn kan den tilltalades skuld endast anses ställd utom rimligt tvivel om åtalet vinner klart stöd från annan utredning, såsom upptäckter vid en gynekologisk undersökning eller resultat från en DNA-analys. Detta innebär således att ju yngre barnet är desto högre krav ställs på stödbevisningen. Mot bakgrund av domstolens uttalande påpekar Sutorius att eftersom barns språkförmåga är beroende av den individuella utvecklingen, skall detta avgörande inte tolkas som att domstolen har fastställt en absolut åldersgräns för när ett barn kan avge en utsaga.⁹

2.2.2 Krav på stödbevisning?

I NJA 1991 s. 83 stod ord mot ord och den enda bevisningen förutom de muntliga utsagorna var att målsäganden hade berättat för sin syster och mamma att hon hade blivit både våldtagen och misshandlad av sin sambo. Domstolen bedömde att målsägandens utsaga var trovärdig och fann sammantaget att det var ställt bortom rimligt tvivel att målsäganden blivit utsatt för misshandel och våldtäkt av den tilltalade. HD:s avgörande har i rättstillämpningen tolkats som att det är tillåtet att meddela en fällande dom endast mot bakgrund av målsägandens utsaga.¹⁰ Debatten kring ett eventuellt behov av stödbevisning kan framför allt härledas till HD:s avgörande NJA 2005 s. 712, där domstolen inledde med att konstatera att det till skillnad från 1991-års fall saknades stödbevisning. Bristen på stödbevisning och den stora vagheten i tidsangivelser tillsammans med faktumet att det till följd härav var svårt för den tilltalade att föra

⁵ Se t.ex. NJA 1980 s. 725 och NJA 1991 s. 83.

⁶ Kaldal, Lainpelto: *Nya sexualbrottsprejudikat?*, JT nr 1 2009/10, s. 95.

⁷ Se t.ex. NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446.

⁸ NJA 1980 s. 725.

⁹ Sutorius, Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, s. 343 ff.

¹⁰ Svensson: *Felaktigt dömda*, JT nr. 2 2006/07, s. 380.

motbevisning, innebar enligt HD att åtalet inte kunde anses styrkt. Huruvida det mot bakgrund av HD:s avgörande föreligger ett krav på stödbevisning är en tvistig fråga, exempelvis uttalades det i en rapport från JK att HD i och med domen kanske har tagit ”ett litet steg i riktning mot krav på stödbevisning.”¹¹ Även justitierådet Svensson menar att avgörandet är ett försök från HD:s sida att strama upp bevisvärderingen i sexualmål, genom att en fällande dom i regel skall kräva någon form av stödbevisning.¹² Likaså fastslås det i Åklagarmyndighetens handbok för handläggningen av ärenden rörande övergrepp mot barn att målsägandeförhöret måste stödjas av annan bevisning.¹³ Denna skärpning vidhålls dock inte av Diesen som istället menar att HD i 2005-års fall klargör att det i motsats till den praxis som förekommer hos åklagarna skall vara möjligt att döma den åtalade utan krav på stödbevisning. Ett formellt krav på sådan bevisning strider mot principen om fri bevisvärdering i 35 kap. 1 § 1 st. RB,¹⁴ vilken stadgar att det inte får förekomma några regler som avgör vad som är tillräckliga bevis och vilket värde bevisningen skall ha.¹⁵ Diskussionen kring huruvida det föreligger ett krav på stödbevisning har fortsatt i och med NJA 2009 s. 447 I och II, där HD i det första fallet uttalade att en fullständigt trovärdig utsaga från målsäganden ”i förening med vad som i övrigt framkommit i målet”¹⁶ kan vara tillräckligt för en fällande dom. Med hänvisning till uttalandet menar Kaldal och Lainpelto att det finns anledning att ifrågasätta om domen skall tolkas som att det föreligger ett generellt krav på stödbevisning.¹⁷

2.2.3 Kommentar

Huruvida det krävs stödbevisning eller inte är som konstaterats ovan en debatterad fråga i litteraturen. Trots att HD har avgjort ett relativt stort antal fall angående bevisning vid sexualbrott är det inte möjligt att utifrån dessa med säkerhet avgöra vad som gäller. Min personliga uppfattning, mot bakgrund av redogörelsen ovan, är att det inte finns ett absolut krav på stödbevisning med undantag för små barn i enlighet med HD:s avgörande. Detta anser jag dels eftersom en sådan ordning, som konstaterats ovan skulle strida mot principen om fri bevisvärdering, dels eftersom jag tror att HD, om de haft för avsikt att införa en sådan begränsning skulle varit mer tydliga i sina krav. Min uppfattning är dock att det i praktiken näst intill alltid krävs någon form av stödbevisning, särskilt vid misstänkta övergrepp mot barn. Även om det inte finns ett absolut krav på stödbevisning talar Åklagarmyndighetens handbok för att det inte kommer att genomföras åtal i fall där målsäganden är ett barn och barnets utsaga är den enda bevisningen, huruvida detta är fallet i praktiken kommer att beröras i anslutning till rättsfallsredogörelsen.

¹¹ JK:s rapport felaktigt dömda, s. 481.

¹² Svensson: *Felaktigt dömda*, JT nr. 2 2006/07, s. 382 f.

¹³ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 4.

¹⁴ Diesen: *Inga bevis för oskyldigt dömda*, JT nr. 1 2006/07, s. 242.

¹⁵ Kaldal, Lainpelto: *Nya Sexualbrottsprejudikat?*, JT nr. 1 2009/10, s. 99.

¹⁶ NJA 2009 s. 447 I, s. 456.

¹⁷ Kaldal, Lainpelto: *Nya Sexualbrottsprejudikat?*, JT nr. 1 2009/10, s. 98 f.

3 Förundersökningen vid sexualbrott mot barn

3.1 Barns rättigheter under förundersökningen

3.1.1 Internationell rätt

Sverige anslöt sig 1990 till FN:s Barnkonvention. Konventionen som helhet utgör dock inte svensk lag, eftersom den inte inkorporerats i den svenska lagstiftningen. Konventionen har istället blivit en del av gällande rätt genom att den befintliga rätten har anpassats till konventionen och genom att konventionen beaktas vid ny lagstiftning.¹⁸ Konventionen innefattar fyra grundprinciper, avsedda att fungera som tolkningshjälp och komplement till de resterande bestämmelserna. Grundprinciperna stadgar en rätt för barn att inte diskrimineras, att barnets bästa alltid skall sättas i främsta rummet, en rätt till liv, överlevnad och utveckling samt barnets rätt att få säga sin mening och få den respekterad.¹⁹ Under en förundersökning är det framför allt artiklarna om att barnets bästa och rätten att få komma till tals som aktualiseras.

I artikel tre, punkt ett i Barnkonventionen stadgas att vid samtliga åtgärder som rör barn, skall barnets bästa komma i främsta rummet. Principen kan härledas ifrån den grundläggande uppfattningen att barn är särskilt sårbara människor som har ett stort behov av att skyddas samt att barn har samma människovärde som vuxna.²⁰ Barnets bästa kan fastställas utifrån ett objektivt perspektiv, ett subjektivt perspektiv eller en kombination av de två perspektiven. Med det objektiva perspektivet menas att barnets bästa bestäms mot bakgrund av vetenskaplig kunskap och vedertagen erfarenhet medan utgångspunkten i det subjektiva perspektivet är barnets egna önskningar och behov. Den tredje och sista metoden, som fastställer barnets bästa genom en kombination av de två tidigare perspektiven, är den metod som förespråkas i Sverige.²¹ Formuleringen i artikel tre kräver att barnets bästa alltid skall beaktas vid beslutsfattande samt att principen om barnets bästa alltid skall väga tungt vid beslut som rör barn, även om principen inte alltid är utslagsgivande. I de fall där ett annat intresse anses väga tyngre krävs att det kan visas att det företagits en prövning av de relevanta intressena, eftersom samtliga beslut måste innefatta ett barnperspektiv.²²

¹⁸ Brandin Berndtsson, Juhlén: *Handbok om barnkonventionen*, s. 13.

¹⁹ Englundh: *Barnets bästa i främsta rummet*, s. 47 ff.

²⁰ SOU 1997:116 s. 125 f.

²¹ Brandin Berndtsson, Juhlén: *Handbok om barnkonventionen*, s. 51.

²² Prop. 1997/98:182 s. 13.

För att uppfylla kravet på barnets bästa krävs det bland annat att barnet får uttrycka sina åsikter samt att dessa vägs in i bedömningen.²³ Denna rättighet föreskrivs i artikel 12, som stadgar att barn har rätt att komma till tals i samtliga juridiska och administrativa förfaranden som omfattar dem, även om det inte föreligger någon skyldighet för barn att uttrycka sina åsikter. Artikeln innefattar inte någon lägsta åldersgräns utan även små barn har i praktiken rätt att framföra sina åsikter, däremot kommer barnets ålder och mognad vara av betydelse vid bedömningen av utsagan.²⁴ Det största problemet i förhållande till artikeln är bristen på lämpliga metoder för att kunna erhåll små barns och funktionshindrade barns åsikter.²⁵ Barnkonventionen innefattar dessutom bestämmelser som mer specifikt skyddar barn från att utsättas för sexuella övergrepp, dessa kommer dock inte att beröras här eftersom kapitlet avser att klargöra barns rättigheter under förundersökningen.

Även Europakonventionen gäller för barn, även om den till skillnad från Barnkonventionen inte är specifikt anpassad för barn. Trots att Europakonventionen har företrädare framför Barnkonventionen, skall barnets bästa likaså beaktas vid tillämpningen av Europakonventionen.²⁶ Även om Europakonventionens artiklar främst avser att skydda den tilltalade kan exempelvis skyddet för privat- och familjeliv även aktualiseras i förhållande till målsäganden under förundersökningen.²⁷ Avslutningsvis har även EU arbetat för att stärka brottsoffers ställning och rätt, främst genom Rambeslut om brottsoffers ställning i straffrättsliga förfaranden (2001/220/RIF), vilket bland annat stadgar brottsoffers rätt till respekt och erkännande.²⁸

3.1.2 Svensk rätt

I förhållande till målsäganden aktualiseras främst frågan om rättstrygghet, det vill säga den enskildes rätt till skydd mot kriminalitet och återupprättelse för inträffad brottslighet i form av att någon ställs till ansvar för gärningen samt ersättning för eventuella kostnader och lidande.²⁹ Eftersom barn inte själva kan försvara sina rättigheter krävs det att vårdnadshavare, åklagare, målsägandebiträden och andra som företräder barn är hederliga mot barnet samt tillvaratar barnets intressen.³⁰ Generellt kan det konstateras att målsägandens ställning under förundersökningen inte skiljer sig avsevärt från vittnets, även om vissa åtgärder har företagits för att stärka målsägandens position. I syfte att möjliggöra för målsäganden att tillvarata sina rättigheter har det införts en lagreglerad informationsplikt, vilken ålägger polis och åklagare att upplysa målsägande om vilka rättigheter och

²³ Englundh: *Barnets bästa i främsta rummet*, s. 49 och 85.

²⁴ Brandin Berndtsson, Juhlén: *Handbok om barnkonventionen*, s. 123 ff.

²⁵ Englundh: *Barnets bästa i främsta rummet*, s. 51 f.

²⁶ Sonander: *Att arbeta med barn som brottsoffer*, s. 99.

²⁷ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 50 f.

²⁸ Lindgren: *Brottsoffer i rättsprocessen*, s. 51.

²⁹ Bring, Diesen: *Förundersökning*, 75 f.

³⁰ Sutorius, Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, s. 217 ff.

möjligheter som finns till hjälp. Till exempel skall brottsutredaren tillfråga målsäganden om hon eller han önskar bli underrättad om att en förundersökning inte inleds alternativt läggs ner. Förutom den obligatoriska informationen bör målsäganden även vid behov informeras om möjligheten att exempelvis få hemlig adress och fingerad identitet.³¹

3.1.3 Kommentar

Sammanfattningsvis kan det konstateras att den svenska lagstiftningen reglerar målsägandens rättigheter generellt samtidigt som Barnkonventionen specifikt stadgar de rättigheter som tillkommer målsägare under 18 år. Mot bakgrund av redogörelsen ovan bör det särskilt poängteras att trots att principen om barnets bästa är en av huvudartiklarna i Barnkonventionen så finns principen inte införd i den lagstiftning som reglerar förundersökningen. Detta gäller dock med undantag för 17 § Förundersökningskungörelsen (FuK) som stadgar att barnets bästa skall iaktas vid fastställandet av antalet förhör med barn. Med hänvisning härtill anser jag att barnets bästa borde införas som en grundläggande bestämmelse i FuK, i syfte att säkerställa att principen beaktas vid samtliga åtgärder som företas under förundersökningen.

3.2 Allmänna krav på förundersökningen

Huvudregeln i svensk rätt är att det föreligger en förundersökningsplikt. Detta innebär att en anmälan skall leda till förundersökning med undantag för de fall där det är uppenbart att brott inte går att utreda eller i vissa andra fall om det exempelvis inte är ekonomiskt försvarbart och brottet i händelse av lagföring inte skulle leda till svårare påföljd än böter. Förundersökningen syftar enligt 23 kap. 2 § RB till att dels utreda vem som kan misstänkas för brottet samt om det föreligger tillräckliga skäl för åtal, dels bereda målet så att huvudförhandlingen kan genomföras i enlighet med koncentrationsprincipen. Förundersökningen syftar även till att ge den misstänkte en inblick i bevismaterialet, även om detta syfte inte framgår av bestämmelsen ovan.³² Huruvida åklagaren väljer att väcka åtal avgörs mot bakgrund av vad som framkommit under förundersökningen, varför resultatet av denna även är avgörande för utgången i målet.³³

I 2 a § FuK stadgas skyndsamhetsprincipen i förhållande till barn, vilken anger att beslut i åtalsfrågan ska vara fattat så snart som möjligt och senast tre månader från den tidpunkt då någon blev skäligen misstänkt för brottet. Detta gäller dock endast i de fall brottet riktats mot barnets liv, hälsa, frihet eller frid och straffskalan innefattar mer än sex månaders fängelse. Även om tidsfristen inte är absolut är det endast i undantagsfall som den får

³¹ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 91 ff.

³² Ekelöf m.fl.: *Rättegång V*, s. 102 f.

³³ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 65.

överskridas, om det är befogat med hänvisning till utredningens art eller andra särskilda omständigheter, exempelvis om det föreligger behov av flera förhör. Personalbrist eller hög arbetsbelastning avseende ärenden med förtur utgör däremot inte skäl för att överskrida tidsfristen.³⁴ JO har under senare år framfört ett antal anmärkningar mot ärenden där tremånadersgränsen har överskridits³⁵ och även Åklagarmyndighetens undersökning visar att handläggningen i en tredjedel av de undersökta sexualbrotten mot barn inte avslutades inom tre månader från det att någon blev skäligen misstänkt.³⁶ Förundersökningar angående sexuella övergrepp mot barn skall vidare ledas av åklagare,³⁷ helst bör det vara en åklagare med särskild kompetens för denna typ av brottslighet, något som anses vara uppfyllt i fyra av fem utredningar.³⁸

3.3 Ombud för barn

3.3.1 Målsägandebitråde

Möjligheten att förordna ett målsägandebitråde stadgas i Lagen om målsägandebitråde, vilken trädde i kraft 1 juli 1988. Redan före lagens ikraftträdande var dock målsägandens behov av stöd under förundersökningen och domstolsförhandlingen föremål för ett flertal överväganden, till följd att det exempelvis infördes en möjlighet för målsäganden att under vissa förutsättningar ha med sig ett personligt stöd till huvudförhandlingen. Det ansågs emellertid inte tillräckligt med ett personligt stöd, utan målsäganden bedömdes även ha behov av juridisk hjälp.³⁹ Även omständigheten att målsäganden ofta drog tillbaka sin anmälan i sexualmål påverkade frågan huruvida ett biträde för målsäganden skulle införas.⁴⁰

I 1 § 1 punkten Lagen om målsägandebitråde stadgas att ett målsägandebitråde skall förordnas i sexualmål, med undantag för de fall där det är uppenbart att målsäganden saknar behov av ett sådant biträde. Presumtionen för målsägandebitråde vid sexualbrott bryts endast i de fall där det inte finns något behov av ett biträde, såsom när målsäganden redan har ett biträde eller om målsäganden motsätter sig ett förordnande.⁴¹ Förundersökningsledaren skall anmäla till rätten om målsäganden önskar ett biträde men kan även utan målsägandens begäran meddela att det finns anledning till ett förordnande enligt 23 kap. 5 § RB. Ansökningar som grundas på en begäran från målsäganden medges i stort sett alltid av rätten.⁴²

³⁴ SOU 2000:42 s. 85 ff.

³⁵ Se t.ex. JO dnr 529-2006 och 5608-2008.

³⁶ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 52 f.

³⁷ Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (ÅFS 2005:9), 6 § 3 p.

³⁸ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 34.

³⁹ Prop. 1987/88:107 s. 6 f.

⁴⁰ SOU 1986:49, bilaga 2.

⁴¹ Prop. 1987/88:107 s. 37.

⁴² Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 98.

Målsägandebiträdets främsta uppgift är att ge målsäganden stöd och hjälp för att minska påfrestningen i samband med utredningen av det påstådda brottet samt att tillvarata målsägandens intressen under både förundersökningen och i domstolsförhandlingen. Detta innebär att biträdet bör utses redan under förundersökningen och sedan i mån av behov finnas med under en eventuell domstolsprocess. Under förundersökningen har målsägandebiträdet rätt att närvara vid samtliga förhör som hålls med målsäganden, varvid biträdet skall se till att förhöret genomförs på ett korrekt sätt och att det inte förekommer vare sig irrelevanta eller obefogat kränkande frågor, dessutom föreligger en rätt för biträdet att ställa kompletterande frågor. För att kunna värna om målsägandens rättigheter krävs det att målsägandebiträdet har god juridisk kunskap, ett krav som anses uppfyllt hos advokater samt hos biträdande jurister på advokatbyråer. Även andra personer kan dock förordnas när det finns särskilda skäl, kravet på juridisk kompetens utgör emellertid en viktig inskränkning avseende vem som kan förordnas.⁴³

Som konstaterades ovan är presumptionen för målsägandebiträde stark vid sexualbrott och skall endast brytas i de fall där det är uppenbart att det inte finns behov av ett biträde. Åklagarmyndighetens undersökning visar dock att det i fler än hälften av de undersökta ärendena om sexualbrott mot barn saknades ett målsägandebiträde. Det bör emellertid betonas att det i en tiondel av fallen förordnades en särskild företrädare istället enligt nedan, dock var det fortfarande drygt fyrtio procent av barnen som varken hade ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare,⁴⁴ trots att det i Åklagarmyndighetens handbok fastställs att det vid övergrepp mot barn regelmässigt föreligger skäl att förordna ombud.⁴⁵ Då uppsatsen endast avser att klargöra gällande rätt kommer de förslag som framförs i SOU 2007:6 inte att beröras.

3.3.2 Särskild företrädare för barn

I syfte att stärka möjligheterna att ta tillvara barns rättigheter när en närstående misstänks för brott mot barn, infördes bestämmelser om särskild företrädare för barn 1 januari år 2000. Enligt förarbetena skulle ett förordnande av en särskild företrädare förbättra möjligheterna att utreda sådana misstankar samtidigt som fortsatta övergrepp skulle förebyggas.⁴⁶

Lagen om särskild företrädare för barn (LSF) stiftades som en reaktion mot de problem som framför allt förelåg i förhållande till de mindre barnen. Möjligheterna att genomföra förhör och medicinska undersökningar med dessa barn var, utan vårdnadshavares tillåtelse mycket begränsade och det saknades dessutom någon som företrädde barnets intressen när vårdnadshavaren inte borde eller kunde kontaktas. Till viss del löstes

⁴³ Prop. 1987/88:107 s. 22 ff.

⁴⁴ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 34 ff.

⁴⁵ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 11.

⁴⁶ Prop. 1998/99:133 s. 1.

problemet tidigare genom att barnet omhändertogs enligt Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), eftersom ett omhändertagande enligt nämnda lag anses medföra en rätt för socialnämnden att inställa barnet till både förhör och läkarundersökning. Detta gäller dock endast under förutsättning att omhändertagandet kan motiveras med hänsyn till barnets behov av vård, varför ett LVU omhändertagande inte var en fullständig lösning på problemet.⁴⁷

I 1 § LSF stadgas att när det finns anledning att anta att ett brott, vilket kan leda till fängelse har begåtts mot en person under 18 år skall en särskild företrädare förordnas om det antingen är en vårdnadshavare som är misstänkt eller om det kan antas att vårdnadshavaren på grund av sitt förhållande till den misstänkte inte kan ta till vara barnets rätt. Även om utgångspunkten i lagen är att vårdnadshavarna inte skall utestängas mer än nödvändigt är det inte möjligt att låta ena vårdnadshavaren företräda barnet om denna är sambo eller gift med den misstänkte gärningsmannen. Att vårdnadshavarna varken är gifta eller sambo innebär däremot inte automatiskt att den icke misstänkte vårdnadshavaren skall anses lämplig att tillvarata barnets intressen och företräda barnet under en rättegång. För att en särskild företrädare skall kunna träda istället för båda vårdnadshavarna under dessa omständigheter erfordras att det finns tillräckligt stöd för denna inskränkning i förhållande till båda vårdnadshavarna. Detta innebär att om kraven endast är uppfyllda i förhållande till en av dem är utgångspunkten att en särskild företrädare inte skall utses, eftersom den icke misstänkte vårdnadshavaren kan förordnas att ensamt företräda barnet.⁴⁸

Möjligheten att få en särskild företrädare är inte avgränsad till några specifika brott även om behovet enligt förarbetena ansågs störst vid brott mot den underåriges person, såsom sexuella övergrepp och misshandel. För att det ska kunna bli aktuellt med en särskild företrädare krävs det att vårdnadshavaren eller en närstående till vårdnadshavaren kan misstänkas ha begått brottet, det erfordras således viss styrka på misstanken. Om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda skall ett förordnande ske om det inte anses obehövt mot bakgrund av barnets intressen samt om förordnandet kan motiveras utifrån proportionalitetsprincipen. Eftersom ett förordnande utgör en betydande inskränkning i vårdnadshavarnas rätt kräver proportionalitetsprincipen enligt 1 § 2 st. LSF att ett förordnande endast får ske ”om inte särskilda skäl talar mot det”. Enligt principen måste skälen för åtgärden uppväga intrånget eller de men som förordnandet medför, vilket exempelvis innebär att lindriga brott kan tala mot ett förordnande. Ett förordnande bör även beslutas med försiktighet eftersom åtgärder under förundersökningen kan vara svårhanterliga för barn om de inte får genomföras tillsammans med en familjemedlem. Ett förordnande skall inte heller företas om barnet själv mot bakgrund av sin ålder och mognad har möjlighet att tillvarata sina rättigheter, en prövning som måste göras i varje enskilt fall. Det kan sammanfattningsvis konstateras att den avvägning som

⁴⁷ Prop. 1998/99:133 s. 16 f.

⁴⁸ Ibid. s. 21 ff.

måste föregå ett beslut om förordnande av en särskild företrädare är komplex.

En särskild företrädares uppgifter består av att tillvarata barnets rätt och personliga integritet genom att vara ett stöd för barnet, ta till vara barnets åsikter och önsknings samt genom att skapa en miljö som innebär att påfrestningarna vid förhör, läkarundersökning och så vidare blir så små som möjligt. Detta sker genom att den särskilda företrädaren träder in i vårdnadshavarnas ställe och inskränker deras rätt att bestämma över barnet. Den särskilda företrädaren övertar dock endast befogenheten att besluta i rättsliga frågor som uppkommer under förundersökningen samt vid en eventuell domstolsförhandling, andra frågor kring barnet skall således fortfarande beslutas av vårdnadshavarna. Uppdraget skiljer sig alltså starkt ifrån målsägandebiträdets, vilken endast är ett rättegångsbiträde som handlar med fullmakt från huvudmannen. LSF hindrar däremot inte att ett målsägandebiträde utses vid sidan av den särskilda företrädaren även om faktumet att en särskild företrädares uppgifter till stor del överensstämmer med målsägandebiträdets talar för att det som regel inte finns behov av ett målsägandebiträde.⁴⁹

Under senare år har det utförts ett antal olika utvärderingar av institutet särskild företrädare för barn. Mot bakgrund av Justitieutskottets utredning kan det konstateras att den generella uppfattningen bland åklagare är att risken för att ett barn har hunnit påverkas av vårdnadshavarna minskar när en särskild företrädare används samt att det är lättare att utreda brott sedan lagen trätt i kraft, särskilt har åtgärderna i inledningen av förundersökningen underlättats.⁵⁰ Åklagarmyndighetens statistiska undersökning visar emellertid att det endast skett förordnanden i en fjärdedel av de misstänkta sexualbrotten mot barn där lagen varit tillämplig och de poängterar därför att framställningar om förordnanden borde företas i högre utsträckning.⁵¹ Även Diesen menar att särskilda företrädare för barn förordnas alltför sällan.⁵²

3.3.3 Kommentar

Trots att det föreligger en presumtion för målsägandebiträde vid sexualmål mot barn förordnas långt ifrån alla målsäganden ett biträde, något som särskilt mot bakgrund av de överväganden som låg bakom lagstiftningen måste anses mycket otillfredsställande. Jag kan vidare ifrågasätta huruvida det är lämpligt att en vårdnadshavare förordnas som särskild företrädare för sitt barn. Även om vårdnadshavaren varken är gift eller sambo med den misstänkte är min personliga uppfattning att endast faktumet att en särskild företrädare kan aktualiseras innebär att det föreligger en risk för att intressekonflikter uppstår, till följd att barnets intressen kan få ge vika. Även

⁴⁹ Prop. 1998/99:133 s. 23 ff.

⁵⁰ Justitieutskottet: *Särskild företrädare för barn*, s. 10.

⁵¹ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 37.

⁵² Diesen m.fl.: *Övergriper mot kvinnor och barn*, s. 131 f.

om ett förordnande av en särskild företrädare är en ingripande åtgärd, anser jag att det i syfte att säkerställa att barnets rättigheter inte kränks alltid bör vara en utomstående som förordnas.

3.4 Förhör under förundersökningen

3.4.1 Inledning

I FuK finns särskilda bestämmelser avseende förhör med barn, vilka i likhet med vuxna har en allmän skyldighet att inställa sig hos polisen för förhör. Förhör med barn bör enligt lagen alltid hållas av någon med särskild kompetens för uppgiften i närvaro av åklagaren, eftersom dennes närvaro möjliggör en effektivare och snabbare utredning, bland annat då kompletterande frågor kan ställas direkt till barnet.⁵³

Barnets skyldighet att delta i förhör är inte beroende av vårdnadshavarens samtycke. Ett barn kan alltså förhöras utan vårdnadshavarens vetskap, även om vårdnadshavaren bör informeras om förhöret så snart detta kan ske utan men för utredningen. Vanligtvis genomförs förhör genom att personen som önskas höras mottar en kallelse. Tidpunkten i kallelsen skall vid förhör med barn fastställas genom en diskussion mellan polisen och båda vårdnadshavarna, med undantag för de fall där vårdnadshavaren är gripen, anhållen eller häktad för det aktuella brottet. Mot bakgrund härav kan det således konstateras att vårdnadshavarna inte kan hindra barnet från att delta i förhör men att de har inflytande över hur förhöret skall genomföras. Att förhör skall företas efter kallelse gäller dock med undantag för de fall där personen vägrar att komma eller samarbeta, då det istället kan bli aktuellt med hämtning. Av 23 kap. 7 § RB och 6 § 2 st. FuK framgår att möjligheten att hämta ett vittne eller en målsägande till förhör är begränsad till de fall där det kan anses vara av särskild vikt att personen hörs. Enligt motiven skall bestämmelsen om hämtning tillämpas restriktivt, något som framstår som befogat då bestämmelsen innefattar en möjlighet att utöva tvång mot ett brottsoffer. Undantagsbestämmelsen kan exempelvis aktualiseras när någon av vårdnadshavarna motsätter sig förhör med barnet, eftersom fara i bevishänseende då kan föreligga. Det bör dock poängteras att ett agerande bakom vårdnadshavarnas rygg riskerar att skapa konflikter både mellan föräldrarna och myndigheterna samt mellan föräldrarna och barnet, varför institutet särskild företrädare enligt ovan har införts.⁵⁴

3.4.2 Förhör med barn

Förhör med barn bör hållas så fort som möjligt, bland annat för att minska risken för att barnets utsaga påverkas av andra, eftersom barn glömm

⁵³ Rikspolisstyrelsen: *Delredovisning av regeringsuppdrag*, s. 11.

⁵⁴ Sutorius, Kaldal: *Bevisvärdering i sexualmål*, s. 227 ff.

snabbt⁵⁵ samt för att kunna fastställa huruvida det finns stödbevisning i målet.⁵⁶ Trots att det första förhöret enligt Åklagarmyndighetens rekommendationer endast i undantagsfall bör hållas mer än två veckor efter förundersökningens inledande⁵⁷ visar myndighetens undersökning att det i en tredjedel av de undersökta sexualmålen mot barn dröjde 14 dagar eller mer från anmälan till första förhöret.⁵⁸ Frågan om vårdnadshavarnas medverkan vid vittnes- eller målsägandeförhör med barn regleras i 23 kap. 10 § 4 st. RB som stadgar att vårdnadshavaren bör medverka vid förhör under förutsättning att det inte är till men för utredningen. Enligt samstämmiga forskare skall en misstänkt vårdnadshavare inte närvara vid förhör med barnet. I förhållande till en icke misstänkt vårdnadshavare föreligger det däremot delade meningar, en oenighet som bygger på faktumet att vårdnadshavarens närvaro både kan främja och hindra barnets känsla av trygghet. Cederborg menar mot bakgrund härav att frågan om en närstående skall delta måste avgöras i förhållande till varje enskilt barns behov och ur dennes perspektiv.⁵⁹ I praktiken är dock huvudregeln vid sexualbrott mot barn att vårdnadshavaren inte tillåts närvara.⁶⁰

Med hänvisning till faktumet att alla barn är unika måste förhöret anpassas till det enskilda barnet, varför det är svårt att fastställa generella principer för hur ett förhör bör genomföras. Vissa riktlinjer kan emellertid uppställas, exempelvis bör intervjuaren använda ett enkelt språk som barnet förstår, förklara termer som kommer att användas under förhöret och lyssna mer än tala. Förhörspersonen bör vidare undvika kroppskontakt med barnet, använda öppna frågor samt inta ett neutralt förhållningssätt till samtalet och varken försöka säga emot, muta, tvinga eller hota barnet.⁶¹ Under barnförhör kan anatomiska dockor och anatomiska kroppsteckningar användas som hjälpmedel för att få barnet att berätta vad som har hänt. Det bör dock betonas att dessa hjälpmedel måste användas med stor försiktighet eftersom det saknas vetenskapliga bevis för att ett barn kan använda dockor eller kroppsteckningar för att ge tillförlitlig information. Den främsta anledningen till att ifrågasätta informationen är att barn har svårt att förstå att dockan respektive kroppsteckningen representerar den egna kroppen. Under förhöret kan barnet även få rita själv vad han eller hon har varit med om, även om det inte heller för teckningar föreligger några forskningsbevis som styrker informationens tillförlitlighet. Eftersom det saknas vetenskapliga bevis för dessa hjälpmedel menar Cederborg att hjälpmedlen bör användas med försiktighet, särskilt då det i annat fall föreligger en risk att barnens information kan ifrågasättas och att förhörspersonen anklagas för att ha påverkat barnet.⁶² Även barnets ålder har inverkan på hur förhöret bör genomföras, något som bland annat bekräftas av faktumet att barn under sex

⁵⁵ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 15.

⁵⁶ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 40.

⁵⁷ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 15.

⁵⁸ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 39.

⁵⁹ Cederborg: *Barnintervjuer*, s. 47 ff.

⁶⁰ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 335.

⁶¹ Cederborg: *Barnintervjuer*, s. 19 och 50 ff.

⁶² *Ibid.* s. 143 ff.

är inte anses ha förmåga att fritt återge en händelse, en förmåga som inte förrän vid tolv års ålder anses likvärdig med vuxnas.⁶³

I 17 § FuK stadgas vidare hur förhör med personer under 18 år skall genomföras, av bestämmelsen framgår bland annat att särskild varsamhet bör iakttas när förhöret rör sexuallivet och att antalet förhör skall begränsas till vad som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa.

3.4.3 Sakkunnig under förhör

En sakkunnig kan aktualiseras vid två tillfällen, dels under förundersökningen, främst i samband med barnförhöret, dels senare vid domstolsförhandlingen. Anlitande av sakkunnig under förundersökningen kan enligt 23 kap. 14 § RB antingen göras av förundersökningsledaren eller på dennes begäran av domstolen. Vid anlitande av sakkunniga är det viktigt att objektivitetsprincipen beaktas, särskilt när experten representerar målsägandens intresse eftersom det annars finns stor risk att domstolen kommer att värdera den sakkunniges analys med försiktighet i syfte att kompensera eventuella vinklingar till målsägandens fördel.⁶⁴

I 19 § FuK stadgas att om ett barns utsaga är av avgörande betydelse för utredningen, något som generellt sett anses vara uppfyllt vid målsägandeutsagor, så bör någon som äger särskild sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga. Detta gäller dock under förutsättning att det anses vara av vikt med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet. Särskilt i komplicerade ärenden och i förhållande till barn med funktionshinder kan det finnas behov av att införa expertkunskap i form av exempelvis barnpsykologer och barnpsykiatrier. Genom att inhämta hjälp från dessa experter kan exempelvis kunskap om barns utvecklingsnivå och minnesförmåga tillföras utredningen samtidigt som expertens möjlighet att tolka utsagan mot bakgrund av barnets ålder och utveckling i många fall kan leda till en förbättrad förundersökning och således även en förbättring av åklagarens beslutsunderlag.⁶⁵ Den sakkunnige får dock inte uttala sig i skuldfrågan utan har endast befogenhet att uttala sig om berättelsens uppkomst och innehåll.⁶⁶ När målsäganden är under sex år eller har ett funktionshinder bör åklagaren enligt Åklagarmyndighetens handbok alltid överväga huruvida en sakkunnig bör tas in antingen som stöd vid förhöret eller som förhørsledare.⁶⁷ Undersökningar visar dock att utnyttjande av sakkunnig under förundersökningen är ovanligt samt att det kan vara förenat med nackdelar att låta en barnpsykolog själv genomföra ett förhör eftersom

⁶³ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 130 .

⁶⁴ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 84 f.

⁶⁵ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 20 f.

⁶⁶ Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 86.

⁶⁷ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 21.

psykologer inte anses ha en likvärdig kompetens som polis och åklagare avseende att utreda brott.⁶⁸

3.4.4 Videoförhör

I 35 kap. 14 § RB anges huvudregeln, att utsagor skall presenteras muntligen och direkt inför domstol. Bestämmelsen innefattar dock tre undantag, varav det andra stadgar att en skriftlig utsaga får förebringas om förhör inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling, eller annars inför rätten. Det som gäller för skriftliga utsagor gäller även för bandupptagningar och videoinspelningar, varför bestämmelsen är av stor vikt vid förhör med barn. Enligt 36 kap. 4 § RB skall rätten pröva huruvida det är lämpligt att ett barn under femton år hörs i rättegången. Om det inte anses lämpligt blir undantagsregeln i 35 kap. tillämplig⁶⁹ och förhöret skall då spelas in på video enligt 36 kap. 4 § som även kan användas analogt på målsäganden. Det finns dock inget hinder mot att videoförhör även hålls med äldre barn, något som är önskvärt särskilt när det föreligger misstankar om allvarliga övergrepp.⁷⁰ I de fall där målsäganden inte kommer att medverka i rättegången är det viktigt att försvaret har möjlighet att höra målsäganden under förundersökningen genom att dels närvara vid förhör med den utsatte, dels få tillfälle att ställa kompletterande frågor. I praktiken utgör detta dock ett stort problem eftersom det i många fall är i och med förhöret som det framförs misstankar mot en viss person. Detta innebär att det i många fall inte finns någon försvarare som kan närvara under det första förhöret⁷¹ varför det vanligtvis krävs minst två förhör med barn.⁷² Enligt åklagare Eva Norberg utgör dock det första förhöret med målsäganden ofta den främsta möjligheten att erhålla information från barnet.⁷³

HD:s praxis visar att det ställs relativt höga krav på videoförhörets kvalitet, både vad gäller metodiken och innehållet för att förhöret skall kunna ges ett högt bevisvärde.⁷⁴ Domstolen poängterar att det är viktigt att förhöret utförs under betryggande former, genom att förhöret företas på ett kompetent sätt utan ledande frågor samt att det av inspelningen är möjligt att iaktta barnets ansiktsuttryck och kroppsspråk.⁷⁵ Avgörande för dokumentationens värde är således huruvida upptagningen förmedlar ett direkt intryck av förhörets genomförande samt den hörda personen. Målet med videoupptagningen bör därför vara att sträva efter att uppnå de förhållanden som föreligger vid förhör i domstol.⁷⁶ Videoupptagning äger enligt Åklagarmyndigheten rum i

⁶⁸ BO: *Det svåraste som finns*, s. 59.

⁶⁹ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 29 ff.

⁷⁰ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 14 f.

⁷¹ Diesen m.fl.: *Bevis 6*, s. 36 f.

⁷² Bring, Diesen: *Förundersökning*, s. 336.

⁷³ Telefonintervju med åklagare Eva Norberg 2010-04-15.

⁷⁴ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 217.

⁷⁵ NJA 1993 s. 616.

⁷⁶ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 217.

omkring 65 procent av förhören vid misstanke om sexualbrott mot barn, en siffra som ligger cirka 20 procent lägre än vid våldsbrott mot barn.⁷⁷

3.4.4.1 Kommentar

Genom användningen av videoförhör föreligger en risk att samma problem uppstår som införandet av reformen ”en modernare rättegång” har föranlett. Exempelvis kan videoförhör medföra att det inte är möjligt att bedöma målsägandens ansiktsuttryck och kroppsspråk, att inte ”rätt” frågor ställs till målsäganden, att kvaliteten på ljudet inte är tillräcklig och så vidare. Nackdelarna med ett videoförhör måste dock ställas i relation till målsägandens behov av att skyddas och utsättas för så få påfrestningar som möjligt, varför fördelarna med videoförhör enligt min mening måste anses väga tyngre än nackdelarna. Det kan emellertid ifrågasättas om målsäganden verkligen skyddas genom att inte behöva medverka under förhandlingen, troligtvis är det inte platsen för förhöret som är det problematiska utan de kränkande frågorna som måste ställas till målsäganden. Min uppfattning är att målsäganden tar mer skada av att förhöras under förhandlingen jämfört med under förundersökningen, eftersom ett domstolsförhör ger försvaret möjlighet att korsförhöra målsäganden. Vidare bör det dessutom påpekas att flertalet av nackdelarna med ett videoförhör kan förebyggas, genom att exempelvis uppställa rutiner för hur upptagningen skall genomföras bör det vara möjligt att säkerställa att målsägandens röst hörs på upptagningen.

3.4.4.2 Videoförhör enligt internationell rätt

Artikel 6 i Europakonventionen stadgar rätten till en rättvis rättegång, vilken i punkt 3 d innefattar en rätt för den tilltalade att förhöra de vittnen som åberopas mot honom eller henne. Den tilltalades rätt att ställa frågor till vittnen och andra som hörs muntligen syftar främst till att kunna fastställa eventuella svagheter i utsagorna samt erhålla ytterligare upplysningar. I de fall det endast föreligger muntliga utsagor från personer som inte kan förhöras av den tilltalade, skall därför domstolen som huvudregel inte döma till nackdel för den tilltalade. Principen är dock i vissa fall omöjlig att upprätthålla, dels när personen är otillgänglig för förhör, exempelvis vid dödsfall, dels när ett vittnes- eller målsägandeförhör i domstol förväntas leda till psykisk skada hos den förhörde personen, något som exempelvis anses vara uppfyllt vid sexualmål mot barn.⁷⁸ I P.S. mot Tyskland menade Europadomstolen att eftersom P.S. inte deltagit vid något förhör med målsäganden och då det rättsliga förfarandet inte var organiserat på sådant sätt att målsägandens trovärdighet effektivt kunde ifrågasättas på annat vis hade den tilltalade inte fått en rättvis rättegång.⁷⁹ I S.N. mot Sverige dömdes den klagande mot sitt nekande för sexuellt umgänge med barn. Målsäganden, en tioårig pojke hördes endast två gånger under förundersökningen, varav den senare på begäran av försvaret. Försvaren var dock inte närvarande vid något av dessa förhör men ena förhöret

⁷⁷ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 43 f.

⁷⁸ Danelius: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 232.

⁷⁹ P.S. mot Tyskland.

spelades in på video och det andra på ljudband, vilka sedan användes som bevisning i målet. Innan det kompletterande förhört ägde rum hade den misstänktes ombud överlämnat ett antal frågor till förhørsledaren, vilka försvaret önskade svar på. Klaganden menade i Europadomstolen att hans rättigheter enligt artikel 6 kränkts. Domstolen poängterade i fallet att det behövs särskilda åtgärder för att skydda barn som påstås ha blivit utsatta för sexuella övergrepp samt att faktumet att försvaret inte deltog i det kompletterande förhört inte utgjorde en kränkning av konventionen. Detta konstaterade domstolen mot bakgrund av faktumet att försvaret dels godkände det aktuella förfarandet, dels att försvaret i efterhand kunde konstatera att frågorna som de önskade svar på hade framförts av förhørsledaren. Klagandens rättigheter ansågs inte heller kränkta då han inte haft möjlighet att höra målsäganden under rättegången, eftersom målsägandens utsaga framförts i form av videouppspelning.⁸⁰ Avgörande för frågan om rätten till en rättvis rättegång har kränkts är således möjligheten att delta vid förhör, huruvida försvaret har valt att utnyttja denna möjlighet är däremot irrelevant.⁸¹ Att försvaret inte använt sin möjlighet att ställa frågor innebär dock enligt Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter att utsagan måste bedömas med stor försiktighet.⁸²

Mot bakgrund av Europadomstolens omfattande rättspraxis menar Danelius att huvudregeln är att den tilltalade eller dennes försvarare skall ha haft möjlighet att ställa frågor till den person, vars utsaga åberopas mot den tilltalade. Helst skall denna möjlighet föreligga i samband med rättegången, alternativt är det tillräckligt om frågorna kan framställas under förundersökningen. Avseende de fall där den tilltalade inte haft någon chans att höra personen, minskar utsagans bevisvärde och den kan endast tillsammans med annan betydelsefull bevisning leda till en fällande dom.⁸³ I syfte att säkerställa att värdet på utsagan inte påverkas negativt är det därför av högsta att både åklagare och polis försöker ha försvaret närvarande vid förhör under förundersökningen.⁸⁴

Frågan om den tilltalade kan anses ha fått en rättvis rättegång i mål där målsäganden endast hörts under förundersökningen är en återkommande fråga i Europadomstolen.⁸⁵ Exempelvis meddelade domstolen under slutet av år 2009 prövningstillstånd i ett svenskt sexualmål mot barn. Den klagande mannen, vilken dömdes mot sitt nekande för sexuellt övergrepp mot barn i både tingsrätt och hovrätt menar att han inte har fått en rättvis rättegång. Bevisningen i målet bestod i princip endast av det sjuåriga barnets videoinspelade berättelse och stödbevisning saknades mer eller mindre helt. Den svenska Regeringen har av Europadomstolen fått i uppdrag att uttala sig om domen, något som enligt mannens ombud, Jur. dr. Ansgar Firsching visar att domstolen har ett prejudikatsintresse av att ta ställning till

⁸⁰ S.N. mot Sverige.

⁸¹ Danelius: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 236.

⁸² Lindqvist mot Sverige.

⁸³ Danelius: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 235.

⁸⁴ Diesen m.fl.: *Bevis 6*, s. 38 f.

⁸⁵ Se t.ex. P.S. mot Tyskland och Bocos-Cuesta mot Nederländerna.

de svenska domstolarnas bevisvärderings- och utredningskrav, i mål som endast bygger på berättelser från små barn.⁸⁶

Även EG-domstolen har uttalat sig angående användningen av särskilda förfaranden i brottmålsrättegångar genom deras tolkning av rådets rambeslut om brottsoffers ställning i straffrättsliga förfaranden (2001/220/RIF). Domstolens tolkning innebär att det är tillåtet för nationell domstol att till exempel använda förundersökningsutsagor för särskilt utsatta brottsoffer, i syfte att dels säkerställa att utredningen inte försämras, dels för att minska antalet förhör med målsäganden och därmed även förebygga skadliga följder för brottsoffret. Vem som är att betrakta som ett särskilt utsatt brottsoffer måste avgöras i varje enskilt fall, barn under femton år bör dock enligt domstolen alltid tillhöra kategorin.⁸⁷ Användningen av särskilda förfaranden gäller dock endast om den nationella lagstiftningen tillåter ett sådant förfarande och förutsätter dessutom att förhöret dokumentrats på ett tillfredsställande sätt.⁸⁸

3.4.4.3 Kommentar

Sammanfattningsvis är förhör med målsäganden, i de fall målsäganden inte kommer att delta under förhandlingen, framför allt beroende av de krav som uppställs internationellt. Generellt kan det konstateras att den svenska lagstiftningen inte strider mot de internationella kraven, även om kränkningar kan uppstå till följd av felaktig handläggning i det enskilda fallet. Det är således av högsta vikt att den tilltalades rättigheter tillvaratas av samtliga personer som är aktiva under förundersökningen, i syfte att ge målsägandens utsaga ett så högt bevisvärde som möjligt och därmed öka möjligheterna för åtal och lagföring.

3.5 Medicinsk undersökning

3.5.1 Medicinsk undersökning av barn

En medicinsk undersökning bör företas vid misstanke om sexualbrott mot barn av tre olika anledningar. Ur ett medicinskt hänseende är det viktigt att en undersökning genomförs för att kunna fastställa huruvida övergreppet föranlett skador, sjukdomar och infektioner på barnet. Den andra aspekten av undersökningen är den juridiska, där undersökningen syftar till att styrka barnets berättelse. Vid vaga berättelser kan en undersökning stärka utsagan, däremot kan undersökningen aldrig helt eliminera en utsaga. Den tredje och sista aspekten av undersökningen är den psykologiska. För den framtida utvecklingen är det ur barnets perspektiv mycket viktigt att få höra att kroppen är normal, att det inte syns på utsidan vad barnet varit med om och

⁸⁶ Hedberg: *Europadomstolen prövar svenskt sexbrottsmål*.

⁸⁷ Dom den 16 juni 2005 i mål C-105/03 mot Maria Pupino.

⁸⁸ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 31 f.

så vidare.⁸⁹ Med hänvisning till vad som anförts ovan menar socialstyrelsen att det alltid bör företas en medicinsk undersökning när det föreligger misstankar om övergrepp mot barn. Även i de fall där det påstådda övergreppet begåtts för flera år sedan bör en undersökning genomföras eftersom eventuella ärr och liknande kan finnas kvar lång tid efter händelsen men även med hänvisning till den psykologiska betydelsen för barnet.⁹⁰ Trots detta visar Åklagarmyndighetens undersökning att det endast i 15 procent av ärendena med misstänkta sexualbrott mot barn förekom medicinska undersökningar.⁹¹

Eftersom reglerna om tvångsmässig undersökning inte omfattar målsäganden krävs det samtycke för att målsäganden skall få undersökas. I förhållande till barn är det vårdnadshavaren eller för de fall barnet har två vårdnadshavare, båda som skall lämna sitt samtycke. Detta gäller dock med undantag för de fall där en särskild företrädare har förordnats, då det istället för vårdnadshavarna är upp till den särskilda företrädaren att avgör huruvida ett samtycke bör lämnas eller ej. Ett samtycke från vårdnadshavarna eller den särskilda företrädaren krävs dock inte när barnet uppnått tillräcklig ålder och mognad för att själv avgöra frågan,⁹² vilket generellt ansetts vara fallet från och med tolv års ålder.⁹³ Ur det allmännas perspektiv utgör kravet på samtycke ett principiellt problem eftersom det finns ett allmänt intresse i att misstänkta brott utreds, en möjlighet som alltså kan inskränkas om målsäganden inte ger sitt samtycke till undersökningen.⁹⁴

En läkarundersökning bör genomföras i samtliga fall där ett barns berättelse eller annan information talar för att barnet har blivit utsatt för ett övergrepp. Denna läkarundersökning bör enligt Åklagarmyndighetens handbok företas senast två dygn efter det påstådda övergreppet,⁹⁵ eftersom beständigheten på exempelvis sperma och saliv är relativt kort.⁹⁶ Sexuella övergrepp kan leda till fysiska skador, såsom skador på de yttre och inre könsorganen men kan även föranleda ätstörningar, psykosomatiska symtom, såsom huvudvärk och magont samt skador som barnet orsakar sig själv. Det bör dock betonas att sexuella övergrepp sällan leder till några fysiska skador överhuvudtaget.⁹⁷ Exempelvis konstaterades det i en undersökning av 39 barn, vilka misstänktes vara utsatta för sexuella övergrepp att det endast förekom lindriga skador i tre fall och att inga barn hade grova skador.⁹⁸ Trots att fysiska skador är sällsynta vid sexuella övergrepp är ofta läkarundersökningen av central betydelse för förundersökningen, särskilt eftersom både fynd och icke-fynd kan användas för att stödja eller

⁸⁹ Dahlström-Lannes: *Mot dessa våra minsta*, s. 113.

⁹⁰ Socialstyrelsens rapport: *Sexuella övergrepp mot barn*, s. 115.

⁹¹ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*, s. 45.

⁹² Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 22.

⁹³ Se t.ex. Svensson: *Barns rätt i hälso- och sjukvård*, s. 146 f och Socialstyrelsens rapport: *Sexuella övergrepp mot barn*, s. 114.

⁹⁴ SOU 1995:47, s. 273.

⁹⁵ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 22 ff.

⁹⁶ Ansell: *Läkares säkring av bevis*, s. 635.

⁹⁷ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 22 ff.

⁹⁸ SOU 1986:49, bilaga 2, s. 19 f.

motbevisa målsägandens berättelse.⁹⁹ Det är däremot inte möjligt att med hänvisning till enskilda symtom fastställa huruvida barnet utnyttjats sexuellt, något som dels beror på att de symtom som är vanligt förekommande vid sexuella övergrep även förekommer vid annan brottslighet, dels eftersom samma handling kan leda till olika symtom hos olika barn. Dessa symtom kan alltså inte användas som självständiga bevis för att sexuella övergrepp har ägt rum utan endast som en indikation på att barnet far illa.

För att erhålla det bästa resultatet av undersökningen är det av stor vikt att sjukvårdspersonalen har tillräcklig erfarenhet och kompetens för att kunna utföra dessa undersökningar samt tolka erhållna resultat. Den medicinska undersökningen bör genomföras av två läkare tillsammans, vilka för de små barnen bör vara en rättsläkare samt en barnläkare och för barnen i pubertetsåldern en rättsläkare samt en gynekolog.¹⁰⁰ I samband med den medicinska undersökningen bör det även genomföras spårsäkring och provtagning, spår som kan tas till vara både från kroppen och från kläderna. För att erhålla hög kvalitet på spårsäkringen samt dokumentationen finns det färdiga provtagningssatser, så kallade rape-kit, vilka standardiserar och underlättar den medicinska undersökningen i samband med misstänkta sexualbrott. Provtagningssatsen innefattar både de instrument som behövs för undersökningen, såsom tops och provrör samt information om hur undersökningen bör gå till. Användningen av rape-kit har medfört att den tekniska spårsäkringen vid misstänkta sexualmål har förbättrats.¹⁰¹

3.5.2 Rättsintyg

Dokumentationen under den medicinska undersökningen bör ske i form av ett rättsintyg. För att få utfärda ett rättsintyg krävs det enligt huvudregeln i 5 § 1 st. Lagen om rättsintyg i anledning av brott, förutom samtycke till undersökningen även ett samtycke till rättsintyget. Målsägandens samtycke behövs dock inte enligt andra stycket när det föreligger misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kapitlet Brottsbalken (BrB) eller brott mot förbudet av kvinnlig könsstympning, om dessa handlingar företagits mot någon under 18 år.

Rättsintyget utformas i syfte att användas som bevisning och skiljer sig således från ett vanligt läkarintyg. Rättsintyget grundas främst på läkarens egen undersökning, men kan även utfärdas mot bakgrund av annans undersökning eller information från en patientjournal.¹⁰² Huvudregeln är att det är läkare på en rättsmedicinsk avdelning som skall utfärda rättsintyget, undantag kan dock förekomma om det finns särskilda skäl, såsom när det inte finns någon läkare enligt huvudregeln tillgänglig och undersökningen

⁹⁹ Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Gemensam inspektion*, s. 53.

¹⁰⁰ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 22 ff.

¹⁰¹ Ansell: *Läkarens säkring av bevis*, s. 635 ff.

¹⁰² Edelstam: *Om rättsintyg*, JT nr 1 1997/98, s. 86.

eller rättsintyget inte kan vänta.¹⁰³ Rättsintyget utgör en sammanfattning av de fynd som framkommit under undersökningen och skall besvara huruvida skadans utseende överensstämmer med de föreliggande förklaringarna till när och hur skadan uppstått.¹⁰⁴

3.5.3 Kommentar

I Åklagarmyndighetens handbok och i Socialstyrelsens rekommendationer framhålls alltså att en läkarundersökning bör genomföras i samtliga fall där det finns anledning att anta att ett barn har blivit utsatt för övergrepp. Statistiken ovan visar dock att medicinska undersökningar är ovanliga, varför det enligt min mening finns anledning att anta att åklagarna, trots uttalandena ovan endast låter målsäganden undersökas när fynd kan förväntas.

Att kravet på samtycke kan utgöra ett problem ur det allmännas perspektiv är enligt min mening inte ett godtagbart skäl för att införa tvångsmässiga undersökningar av brottsoffer. Huruvida detta är ett problem i praktiken kan även ifrågasättas, särskilt sedan möjligheten att förordna en särskild företrädare för barn har införts, eftersom institutet innebär att samtycket kan erhållas från annan än vårdnadshavaren.

3.6 Barnahus

3.6.1 Försöksverksamhet

I de fall där det misstänks att ett barn har utsatts för brott inleds ofta flera parallella utredningar, till exempel kan det föreligga utredningar från rättsväsendet, hälso- och sjukvården samt Socialtjänsten samtidigt. Detta innebär att barnet tvingas uppsöka ett antal olika myndigheter för att kunna delta i dessa utredningar. I syfte att minska påfrestningarna för barnet samt att öka antalet lagföringar konstaterade Regeringen att utredningarna i högre grad behöver anpassas till barnens behov. Genom att samla polis, åklagare, socialtjänst, rättsmedicin och psykiatri under ett och samma tak menade Regeringen att kvaliteten på utredningarna skulle öka, till följd att antalet lagföringar samt stödet till barnet och dennes familj skulle förbättras. Samarbetet skulle enligt Regeringen även öka kunskapen om hur dessa situationer påverkar barn samtidigt som risken för att samma arbete utförs flera gånger minskar. Mot bakgrund av de positiva effekter som denna typ av samverkan ansågs ha för både det enskilda barnet men även för samhället i stort beslutade Regeringen att genomföra en försöksverksamhet kring så kallade barnahus under åren 2005 till 2007.¹⁰⁵ Försöksverksamheten

¹⁰³ Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*, s. 23.

¹⁰⁴ Landberg: *Boken om barnahus*, s. 70 ff.

¹⁰⁵ Ju2005/1181/KRIM.

innefattade sex olika verksamheter, även om samtliga inte benämndes just barnahus.¹⁰⁶

Syftet med försöksverksamheten var för det första att barnanpassa utredningarna så att barnet inte skulle behöva besöka flera myndigheter och inte heller utsättas för upprepade förhör av de olika aktörerna. För det andra syftade försöksverksamheten till att höja kvaliteten på utredningarna genom att fortlöpande ha informations- och kunskapsutbyte både på ett övergripande plan men även i förhållande till varje enskilt fall för att skapa en bättre grund för både rättsprocessen och samhällets fortsatta insatser.¹⁰⁷

3.6.2 Samverkan under ett tak

Trots att det förekommer nationella skillnader mellan de olika verksamheterna är det centrala för ett barnahus att polis, åklagare, socialtjänst, barnmedicin, rättsmedicin samt barn- och ungdomspsykiatri samverkar under ett tak vid misstankar om allvarliga brott mot barn. Samverkan äger rum i lokaler som är särskilt anpassade för barn, genom att det bland annat finns tillgång till leksaker. Genom det så kallade samrådet fördelas och planeras arbetet mellan de olika aktörerna¹⁰⁸ och avsikten är därför att samtliga inblandade verksamhetsområden samt personalen på barnhuset skall delta.¹⁰⁹ Trots att verksamheten i barnahus bygger på samverkan mellan aktörerna så agerar dessa var för sig inom sitt eget ansvars- och kompetensområde och varje myndighet ansvarar för sina beslut och genomför självständigt sin utredning.

När det föreligger misstankar om att ett barn har utsatts för brott är det förutom förhørsledaren flera personer som behöver ta del av barnets utsaga, för att barnet ska slippa berätta samma historia vid upprepade tillfällen. Detta sker på barnhusen genom så kallade medhörningsrum, där polis, åklagare, socialtjänst, barnpsykiatri och försvarets advokat, alla utifrån sitt specifika syfte kan följa förhöret med barnet samt via förhørsledaren ställa kompletterande frågor. Förutom förhørs- och medhörningsrum finns det även rum för läkarundersökning och samtal på barnahus, vilka samtliga är anpassade för barn.¹¹⁰

3.6.3 Utvärdering

Inledningsvis bör det poängteras att utvärderingen av försöksverksamheten inte endast omfattade sexuella övergrepp mot barn utan även annan allvarlig brottslighet mot barn, eftersom det är denna typ av brott som utreds på barnahus. Utvärderingen omfattade förutom de sex barnhusen även tre

¹⁰⁶ Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Barnahus*, s. 12 f.

¹⁰⁷ Ju2005/1181/KRIM.

¹⁰⁸ Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Barnahus*, s. 35 f. och 64.

¹⁰⁹ Landberg: *Boken om barnahus*, s. 46 f.

¹¹⁰ Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Barnahus*, s. 35 f.

jämförelsekommuner, i syfte att klargöra eventuella skillnader och likheter mellan barnahusorterna och de andra kommunerna. Det bör vidare påpekas att det förelåg stora skillnader mellan de olika verksamheterna samt att fyra av de sex barnhusen inte kom igång med sin verksamhet förrän relativt sent under försöksperioden, varför utvärderingen endast speglar en mycket kort tid.

Mot bakgrund av utvärderingen kan det bland annat konstateras att barnhusen generellt sett ansetts mycket positiva, särskilt har personalens bemötande och barnhusens barnvänliga och trygga miljö föranlett positiv kritik. Ett av huvudmålen med försöksverksamheten var att förbättra och effektivisera den rättsliga processen samt att höja åtalsfrekvensen. Då uppföljningstiden var mycket kort ansågs det i undersökningen inte möjligt att ange några säkra slutsatser, även om de erhållna resultaten varken talade för att effektiviteten mätt i genomströmningstid eller antalet lagföringar skulle ha ökat. I undersökningen påpekas dock att det inte kan anses uteslutet att förändringar kommer ske inom de närmaste åren.¹¹¹

Den statistiska analysen av barnhus visar att det i förhållande till 80 procent av barnen, vilka misstänktes ha blivit utsatta för sexualbrott genomfördes förhör, en siffra som endast var 44 procent i jämförelsekommunerna. Som konstaterades ovan var ett av huvudmålen med försöksverksamheten att minska antalet förhör, ett mål som även till viss del uppfylldes då antalet förhör per barn sjönk i barnhusen. I utvärderingen framhålls dock att många barn inte klarar av ett längre förhör utan behöver flera korta för att lära känna förhörspersonen samt samla mod och energi för förhöret. Mot bakgrund härav konstaterades det i utvärderingen att förhören istället för att endast minska i antal bör anpassas efter det enskilda barnets behov och förmåga.

Undersökningen visade vidare att barn som besökt barnhus har tilldelats målsägandebiträden samt särskilda företrädare betydligt oftare än barn i jämförelsekommunerna. Även barnets ålder har dock betydelse för huruvida ett förordnande äger rum, ju yngre barnet är desto mer sällan tilldelas barnet ett ombud, till följd att särskilt barn mellan 0-6 år ofta saknar ett stöd i rättsprocessen. Även andelen barn som fick genomgå en läkarundersökning var högre i barnahusorterna där 24 procent undersöktes jämfört med de andra kommunerna där siffran endast var 7 procent. Mot bakgrund av de resultat som försöksverksamheten har föranlett kan det även konstateras att barnens rättigheter har stärkts i vissa delar. Detta bekräftas bland annat av att förundersökningar inletts oftare, att barnen kommer till en barnanpassad miljö samt att barnen kommer till tals och undersöks medicinskt i högre utsträckning.¹¹²

Som angetts ovan bedömdes tidsperioden för utvärderingen av försöksverksamheten som för kort. Till följd härav beslutade Regeringen i slutet av 2008 att ge Rikspolisstyrelsen tillsammans med Åklagarmyndigheten,

¹¹¹ Åström, Rejmer: *"Det blir nog bättre för barnen"*, s. 71 ff. och 121 ff.

¹¹² Ibid. s. 116 ff. och 133.

Rättsmedicinalverket samt Socialstyrelsen i uppdrag att utvärdera barnahus en andra gång. Utvärderingen, vilken skall redovisas senast den 15 december 2010 syftar till att säkerställa att utredningar kring barn utförs på ett effektivt och rättssäkert sätt, där barnets bästa är i fokus. Förutom att utvärdera barnahus omfattade uppdraget även uppgiften att fastställa kriterier för barnahus samt att ta fram nationella riktlinjer för samverkan.¹¹³ Mot bakgrund av de framtagna kriterierna kan det bland annat konstateras att den fysiska miljön i barnahus skall vara anpassad för målgruppen och att barnen skall bemötas på ett tryggt och barnvänligt sätt.¹¹⁴

3.6.4 Kommentar

Trots att utvärderingen av försöksprojektet inte visade att åtalsfrekvensen har ökat eller att genomströmningstiden har minskat i och med införandet av barnahus anser att jag att fler barn bör ges möjligheten att utredas på ett barnahus. Även om inte andelen åtal har ökat så är min personliga uppfattning att de fördelar som barnen erhåller när utredningen företas på ett barnahus utgör tillräckliga skäl. Det bör vidare betonas att även om utvärderingen inte visade att andelen åtal har ökat så finns det anledning att ifrågasätta om detta kommer att vara fallet, när verksamheterna har kommit igång ordentligt.

3.7 Slutsatser

Mot bakgrund av kapitlet kan det konstateras att min första frågeställning, avseende hur förundersökningar vid sexualmål mot barn skall genomföras inte kan besvaras kort. Snarare utgör hela kapitel tre svaret på min fråga, varför jag i dessa slutsatser endast kan hänvisa till redogörelsen ovan. Hur dessa förundersökningar genomförs i praktiken framgår även av rättsfallsredogörelsen i nästkommande kapitel.

Under förundersökningen aktualiseras Europakonventionen endast i förhållande till videoförhör. Som tidigare fastställts är den svenska lagstiftningen förenlig med Europakonventionen, även om kränkningar kan uppstå i det enskilda fallet på grund av felaktig handläggning. Huruvida rätten till en rättvis rättegång har kränkts i något av de refererade fallen i kapitel fyra kommer att behandlas nedan.

¹¹³ Ju2008/2176/KRIM och Ju2008/8573/KRIM.

¹¹⁴ Rikspolisstyrelsen: *Delredovisning av regeringsuppdrag*, s. 4 ff.

4 Rättsfallsredogörelse

4.1 Inledning

Nedan redogörs för elva hovrättsavgöranden, i syfte att klargöra vilken bevisning som förelegat i mål som lett till åtal. Eftersom syftet med redogörelsen inte är att fastställa exempelvis vad som erfordras för att målsäganden skall bedömas som trovärdig eller vilka krav som generellt ställs på en utsaga, kommer domstolarnas bedömning i denna typ av frågor endast att beröras kort. Rättsfallen nedan är uppdelade i tre grupper beroende på målsägandens ålder vid övergreppens inledande. Den första gruppen utgörs av barn mellan noll och sex år, det vill säga de barn som fortfarande inte har börjat skolan. Den andra gruppen utgörs av målsäganden som är sju till elva år. Gruppen omfattar barn som har börjat skolan men som fortfarande inte anses ha samma förmåga som vuxna att fritt återge en händelse. Den tredje och sista gruppen är målsäganden mellan tolv och femton år, alltså de barn som anses kunna prestera samma resultat som vuxna under fri återgivning.¹¹⁵

4.2 Målsäganden 0-6 år

4.2.1 Hovrätten för Västra Sverige, B 1041-08

H.N.A. åtalades mot sitt förnekande dels för att ha fört in sina fingrar mellan målsägandens blygdläppar och i hennes slida, dels för att ha förmått målsäganden att vidröra hans könsorgan. Målsäganden, som var den tilltalades sambos systerdotter var vid den påstådda gärningen endast fem år gammal.

I målet förelåg muntlig bevisning i form av två videoförhör med målsäganden. I båda förhören var målsäganden okoncentrerad, orolig och livlig, varför tingsrätten konstaterade att målsägandens uppträdande, vilket i och för sig kunde vara normalt för hennes ålder komplicerade förhöret. Med hänvisning härtill fann domstolen att målsägandens uppgifter i sig inte kunde tillmätas en avgörande betydelse. Frågan i målet var därmed huruvida målsägandens berättelse erhöll tillräckligt stöd i den övriga bevisningen. Förhör med målsägandens föräldrar genomfördes i syfte att klargöra hur målsäganden hade berättat för dem om gärningen samt med målsägandens moster som bland annat kunde intyga att målsäganden inte ville ligga jämte den tilltalade i sängen. Det genomfördes även en gynekologisk undersökning tre dygn efter den påstådda händelsen, i vilken det fastställdes att målsäganden hade en rodnad kring både de yttre och inre blygläpparna samt att det saknades tecken på penetrerade skador. Rodnaden kunde enligt

¹¹⁵ Schelin: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, s. 130.

läkaren bero på irritation efter den påstådda gärningen men kunde även ha uppkommit genom målsägandens egen handling. Eftersom läkarens undersökning visade att rodnanden inte var ett resultat av en infektion bedömde tingsrätten att det var mindre sannolikt att målsäganden själv skulle ha åstadkommit irritationen. I målet förelåg vidare ett sakkunnigutlåtande från SKL som visade att den tilltalades sperma fanns på insidan av målsägandens nattlinne, sperma som enligt den tilltalade härrörde från lakanen i hans och hans sambos säng. SKL:s utlåtande visade dock att fläckarna på nattlinnet måste ha överförts dit i fuktigt tillstånd och frågan var således huruvida det funnits icke intorkade fläckar på lakanen när målsägande lade sig i sängen. Omkring tio timmar hade passerat från det att den tilltalade och hans sambo gick upp tills målsäganden gick och lade sig, något som enligt tingsrätten talade för att eventuella fläckar bör varit mer eller mindre intorkade. Domstolen fann därför att det måste hållas för visst att fläckarna på målsägandens nattlinne kom från en utlösning som den tilltalade fått när målsäganden legat jämte honom i sängen. Sammanfattningsvis fann tingsrätten att målsägandens uppgifter vann stöd i föräldrarnas och mosterns vittnesmål, av fynden från den medicinska undersökningen samt av faktumet att den tilltalade fått utlösning under natten. Domstolen fann mot bakgrund härav att det var ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade hade fört sina fingrar mellan målsägandens blygläppar, däremot ogillades de resterande punkterna i åtalet.

Hovrätten fann mot bakgrund av samma bevisning som förelåg i tingsrätten att det var styrkt att den tilltalade både hade fört sina fingrar mellan målsägandens blygläppar och förmått målsäganden att vidröra hans könsorgan, främst mot bakgrund av målsägandens trovärdiga uppgifter. I likhet med tingsrätten ansåg även hovrätten att det inte var styrkt att den tilltalade skulle ha fört in sina fingrar i målsägandens slida.

4.2.1.1 Kommentar

Trots målsägandens mycket unga ålder fann hovrätten att hennes uppgifter framstod som mycket trovärdiga, något som visar att även små barns utsagor kan ha ett stort bevisvärde. I målet förelåg vidare stark stödbevisning i form av ett sakkunnigutlåtande, medicinsk undersökning samt indirekta vittnesmål, varför det enligt min mening var ett korrekt beslut att åtala H.N.A. för de påstådda gärningarna.

4.2.2 Svea hovrätt, B 4921-09

K.O. åtalades mot sitt förnekande för att under cirka ett och ett halvt års tid ha haft anala och vaginala samlag samt annan sexuell handling med målsäganden. Målsäganden, som vi det första övergreppet var sex år gammal bodde tillsammans med sin lillebror hos den tilltalade och hans fru, eftersom de hade blivit övergivna av deras biologiska mamma. Den tilltalade separerade dock från frun under den tidsperiod som åtalet

omfattade, till följd att barnen i slutet av perioden endast bodde hos kvinnan men fortfarande träffade mannen.

Den muntliga bevisningen i målet bestod dels av ett videoförhör med målsäganden, dels ett vittnesförhör med den tilltalades fru. Mot bakgrund av vittnesförhöret kunde det bland annat konstateras att både målsäganden och den tilltalade förändrades i samband med att de påstådda gärningarna inleddes samt att målsägandens hälsa förbättrades efter det att hon berättade om övergreppen. Av vittnesmålet framkom vidare att den tilltalade inte ställde några närmare frågor i anledning av att frun konfronterade honom med misstankarna om övergrepp, något som enligt tingsrätten inte kunde anses vara en adekvat reaktion hos någon som blir oskyldigt anklagad för sexualbrott mot barn. Förutom den muntliga bevisningen förelåg även ett rättsmedicinskt intyg, vilket varken bekräftade eller talade emot målsägandens uppgifter. Det bör dock påpekas att den medicinska undersökningen genomfördes omkring en och en halv månad efter den sista påstådda gärningen. Sammanfattningsvis fann tingsrätten att målsäganden var trovärdig och att hennes uppgifter var tillförlitliga varför de lade hennes berättelse till grund för bedömningen. Hovrätten konstaterade kort att det mot bakgrund av samma bevisning som förelåg i tingsrätten inte fanns någon anledning att frångå underinstansens bedömning.

4.2.2.1 Kommentar

Trots målsägandens mycket unga ålder fann alltså domstolarna att åtalet i stort sett endast mot bakgrund av målsägandens uppgifter var ställt utom rimligt tvivel. Enligt min mening finns det anledning att kritisera faktumet att den medicinska undersökningen ägde rum en och en halv månad efter den sista gärningen, det vill säga en halv månad efter det att övergreppen anmäldes till polisen. Huruvida en tidigare undersökning hade påverkat resultatet är dock omöjligt att avgöra.

4.2.3 Hovrätten för Västra Sverige, B 2019-07

T.B. åtalades mot sitt förnekande för att vid ett flertal tillfällen, under knappt två års tid ha haft sexuellt umgänge med målsäganden. Målsäganden var vid det första påstådda gärningstillfället sex år gammal men eftersom polisanmälan inte gjordes förrän cirka två och ett halvt år efter det sista övergreppet, var målsäganden 11 år vid polisförhören.

Bevisningen i målet bestod främst av två videoförhör med målsäganden. Videoförhören var dock av så dålig bild- och ljudkvalitet att det exempelvis inte var möjligt att studera målsägandens ansiktsuttryck eller höra allt som målsäganden sa. Tingsrätten fann vid en samlad bedömning att målsägandens utsaga inte ensamt kunde styrka åtalet. Detta ansåg domstolen bland annat eftersom vissa uppgifter i berättelsen framstod som svårförklarliga och då det ansågs föreligga en risk att målsäganden påverkats av de tre besöken på BUP, vilka genomfördes före polisförhören

med målsäganden. Frågan var således huruvida övrig bevisning gav ett sådant stöd för målsägandens utsaga att målet kunde anses styrkt. Vid sidan av målsägandens uppgifter förelåg skriftlig bevisning i form av ett analysresultat samt ett muntligt vittnesförhör i anslutning härtill. Analysresultatet visade att det förekom antikroppar mot herpesvirus, av typen HSV-1 hos både målsäganden och den tilltalade, antikroppar som inte kunde påvisas hos någon av målsägandens föräldrar. Eftersom det inte kunde styrkas att målsäganden fick en primärinfektion i anslutning till de åtalade gärningarna ansåg tingsrätten att omständigheterna kring herpesviruset inte gav något som helst stöd för målsägandens berättelse. Inte heller ansågs vittnesförhören med målsägandens föräldrar, farmor eller mormor angående vad målsäganden sagt till dem om gärningarna utgöra tillräckligt stöd för berättelsen, främst eftersom domstolen ansåg att det förelåg en risk att målsäganden påverkats av sin omgivning. Att målsäganden enligt föräldrarna reagerade negativt när hon fick reda på att den tilltalades tidigare hustru och barn skulle flytta tillbaka till hennes kvarter bedömdes också av domstolen som otillräckligt. Tingsrätten kom även till samma slutsats avseende uppgiften att målsäganden ändrade sitt beteende i samband med att de påstådda övergreppen inleddes, framför allt eftersom domstolen menade att barn av olika anledningar ändrar beteende under uppväxten. Sammanfattningsvis fann tingsrätten att åtalet skulle ogillas, då den övriga bevisningen i målet inte gav erforderligt stöd för målsägandens berättelse.

Förutom de bevis som framlades i tingsrätten, bestod bevisningen i hovrätten även av uppgifter om den tilltalades sexualliv, bevisning som dock helt ansågs sakna relevans för åtalet. Hovrätten fann till skillnad från tingsrätten att målsäganden var trovärdig, att hennes utsaga var tillförlitlig samt att hennes uppgifter vann stöd i den övriga bevisning, särskilt i föräldrarnas uppgifter om hur utsagan uppstod. Mot bakgrund härav fann hovrätten att åtalet var styrkt och att faktumet att målsäganden hade besökt BUP före polisförhören visserligen hade kunnat påverka målsäganden men inte vad avser de centrala delarna i hennes berättelse.

4.2.3.1 Kommentar

Att videoförhören håller så låg standard som anges i tingsrättens dom är under all kritik, särskilt eftersom det inte endast är ett av förhören som är av dålig kvalitet utan båda. Med hänvisning till det stora värde som kroppsspråket har vid bedömningen av målsägandens trovärdighet och utsagans tillförlitlighet finns det anledning att framföra stark kritik mot förhörets genomförande. Vidare bör det framhållas att det första polisförhöret med målsäganden inte genomfördes förrän två månader efter det att övergreppen anmäldes till polisen, till följd att målsäganden hann besöka BUP tre gånger innan hon förhördes. Oavsett orsaken till det sena förhöret kan det konstateras att det ur målsägandes perspektiv var mycket ofördelaktigt, eftersom värdet av hennes uppgifter i tingsrätten påverkades starkt av faktumet att hon var i behov av psykisk hjälp. Vidare finns det även anledning att framföra kritik mot faktumet att handläggningstiden i

ärendet, enligt sammanställningen i bilaga A var ett år, trots att FuK anger att beslut i åtalsfrågan skall vara fattat senast tre månader efter det att någon har blivit skäligen misstänkt för brottet.

4.3 Målsäganden 7-11 år

4.3.1 Svea hovrätt, B 3118-06

I målet åtalades P.A. dels för att ha fört in sin penis i sin dotters vän A:s mun och onanerat sig själv till utlösning, dels för att ha fört in sin penis i dottern B:s mun och onanerat. Både A och B var vid de aktuella övergreppen 8 år.

I förhållande till målsägande A åberopades två videoförhör med målsäganden samt två videoförhör med B. Av A och B:s förhör framgick att A till följd av övergreppet spottade ut vätskan från den tilltalades utlösning på sitt nattlinne samt i B:s papperskorg. Förutom videoförhören bestod den muntliga bevisning av förhör med A:s mamma och pappa, angående hur A berättade för dem om händelsen. Vittnesförhör genomfördes även med en överläkare från Karolinska sjukhuset, vilken bekräftade att det även hos en steriliserad man kan finnas spermier i sädesvätskan. Vidare genomfördes ett vittnesförhör med en representant från SKL, som intygade att de besudlingar som påträffades på A:s nattlinne enligt DNA-analysen kom från A och P.A. Materialet från papperskorgen visade däremot endast DNA från A samt indikationer på sädesvätska. Resultaten från SKL var angivna till högsta graden och andra hypoteser var därmed i praktiken uteslutna. Mot bakgrund härav konstaterade tingsrätten att det var P.A.:s DNA som hade påträffats samt att han inte hade lyckats ge en rimlig förklaring till varför hans sädesvätska och DNA fanns på dessa ställen. Med hänvisning till sakkunnigutlåtandet, förhöret med överläkaren samt A och B:s egna uppgifter ansågs gärningen mot A styrkt.

Avseende målsägande B inträffade den åtalade gärningen cirka ett år före gärningen mot A, varför ingen teknisk bevisning förelåg i förhållande till B. Förutom två videoförhör med målsäganden hölls även vittnesförhör med B:s mamma och mormor, varav den senare kunde intyga att B cirka ett år tidigare uttalat något i stil med ”Mormor, pappa är på mig”. I målet konstaterade tingsrätten mot bakgrund av A:s videoförhör att B hade erfarenheter av sin pappa som skrämde henne, något som bland annat bekräftades av att flickorna satte upp snubbeltråd så att den tilltalade inte skulle kunna komma in i B:s rum obemärkt. B hade dessutom tidigare påstått att den tilltalade stoppat sin snopp i hennes mun, en uppgift som bekräftades av både den tilltalade och mormodern. Tingsrätten fann att B:s berättelse var styrkt dels genom omständigheterna kring hur den kom fram, dels vad som bevisats i förhållande till A. I hovrätten förebringades samma bevisning som i tingsrätten och domstolen gjorde samma bedömning i förhållande till både A och B.

4.3.1.1 Kommentar

I förhållande till målsägande A anser jag att det var självklart att målet skulle leda till åtal eftersom både den tekniska bevisningen och vittnesuppgifterna stödde A:s berättelse. I förhållande till målsägande B tydliggörs de problem som kan aktualiseras när ett brott inte anmäls förrän långt efter brottstillfället, nämligen att bevisningen i stort sett endast bygger på målsägandes uppgifter. Utan bevisningen i förhållande till A kan det konstateras att det är mycket ovisst om ärendet hade lett till åtal.

4.3.2 Göta hovrätt, B 349-08

I målet åtalades Y.A. för våldtäkt mot barn. Enligt gärningsbeskrivningen tog den tilltalade med sig målsäganden till en innergård, där han höll fast målsäganden samtidigt som han drog ner hennes byxor och trosor och lade sin penis mellan hennes skinkor. Y.A. förnekade både gärningen och faktumet att han skulle ha träffat den knappt åttaåriga målsäganden tidigare.

Inledningsvis kunde det i målet, mot bakgrund av SKL:s sakkunnigutlåtande fastställas att den tilltalade och målsäganden varit i kontakt med varandra, eftersom fiber härrörande från målsägandens och den tilltalades kläder påträffades på den andres kläder. Mot bakgrund av utlåtandet konstaterade tingsrätten att parterna hade sammanträffat under dagen, något som den tilltalade särskilt med hänvisning till sin inställning ovan inte kunde ge en rimlig förklaring till. Bevisningen i målet bestod vidare av tre videoförhör med målsäganden, vilka efter en samlad bedömning ledde till att domstolen fann att målsäganden var trovärdig och att hennes utsaga var tillförlitlig. Målsägandens berättelse fick dessutom stöd av annan bevisning i målet, exempelvis bekräftades hennes uppgift att den tilltalade kissat på ett visst ställe före övergreppet av både fotografier från brottsplatsen och ett vittnes utsaga. Vidare stämde målsägandens beskrivning av gärningsmannens kläder överens med de kläder som beslagtogs från den tilltalade. Även omständigheten att fiber från målsägandens och den tilltalades kläder fanns på den andra personen ansågs ge stöd åt målsägandens berättelse, varför tingsrätten sammanfattningsvis fann att målsägandens uppgifter skulle läggas till grund för bedömningen. I målet förelåg även bevisning i form av vittnesförhör med ett antal personer som sett den tilltalade i nära anslutning till brottsplatsen, två poliser samt en psykolog. Denna muntliga bevisning samt det föreliggande rättintyget berördes dock inte i tingsrättens dom. Även i hovrätten ansågs gärningen styrkt, mot bakgrund av samma bevisning som förebringades i tingsrätten. Hovrätten fann dock inte att gärningen var att kategorisera som våldtäkt mot barn utan som sexuellt övergrepp av barn.

4.3.2.1 Kommentar

Målet visar hur viktigt det är vid övergrepp av okända gärningsmän att bevisa att gärningsmannen var på platsen och att han sammanträffade med målsäganden, särskilt när detta förnekas av den tilltalade. Om den tilltalade redan från början hade erkänt att han träffat målsäganden under dagen skulle

en stor del av bevisningen drastiskt minskat i värde. Det kan vidare konstateras att det i målet förelåg mycket bevisning till stöd för målsägandens uppgifter, varför det enligt min mening var ett helt korrekt beslut att låta ärendet leda till åtal.

4.3.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 1779-07

Den tilltalade M.J. åtalades för att ha utsatt sin biologiska dotter för både samlag och andra sexuella handlingar mellan det att målsäganden var åtta och sjutton år.

Den muntliga bevisningen i målet bestod främst av förhör med målsäganden, vilket enligt tingsrättens bedömning inte föranledde några skäl att ifrågasätta målsägandens trovärdighet. Förutom målsägandeförhöret förelåg även vittnesförhör med målsägandes mamma och lärare, angående hur målsäganden berättat för dem om övergreppen. Den skriftliga bevisningen utgjordes framför allt av sms-trafik mellan målsäganden och den tilltalade. Av de sms som skickats från den tilltalade framkom bland annat att *"Jag har slutat med sånt nu JAG LÅVAR (sic.) skulle det hända något så får du väl anmäla mig kram pappa"* och *"I så fall får jag skaka galler några år kram pappa"*.¹¹⁶ Den tilltalade försökte förklara meddelandena med att det exempelvis funnits ett internskämt i familjen om att den tilltalade och dennes nya fru inte var kloka och därför borde spärras in, förklaringarna bedömdes dock som högst osannolika av tingsrätten. De osannolika förklaringarna tillsammans med faktumet att den tilltalade lämnade motstridiga uppgifter innebar enligt domstolen att M.J.:s trovärdighet var mycket låg. Tingsrätten lade därför målsägandens utsaga till grund för bedömningen och fann åtalet styrkt.

I hovrätten förelåg samma bevisning som i underinstansen samt utdrag av chatkonversationer på Lunarstorm och MSN. Hovrätten bedömde att målsägandens utsaga inte ensamt kunde styrka de aktuella brotten, bland annat eftersom berättelsen innefattade motsägelser och med några få undantag saknade detaljer. Frågan var således huruvida utsagan tillsammans med den övriga bevisningen innebar att åtalet var ställt bortom rimligt tvivel. Eftersom även vittnesförhören saknade detaljer, ansågs inte dessa ge ett påtagligt stöd för åtalet. Inte heller bedömdes den skriftliga bevisningen ge tillräckligt stöd, bland annat konstaterade domstolen att sms:et angående att målsäganden kunde anmäla den tilltalade lika gärna kunde avse en anmälan till socialförvaltningen som en polisanmälan. Sammanfattningsvis fann hovrätten att det inte förelåg tillräcklig bevisning till stöd för målsägandens berättelse samt att svårigheten för den tilltalade att föra motbevisning mot, i alla fall de äldsta brotten innebar att åtalet ogillades.

¹¹⁶ Hovrätten över Skåne och Bleking, mål nr. B 1779-07, tingsrättens dom s. 10.

4.3.3.1 Kommentar

Det finns enligt min mening anledning att ifrågasätta varför det varken företogs en medicinsk undersökning eller en undersökning av målsägandens säng, den plats där övergreppen enligt målsäganden i stor utsträckning ägde rum. Med hänvisning till faktumet att bevisningen i målet var relativt knapphändig hade eventuellt dessa undersökningar, tillsammans med den övriga bevisningen kunnat anses tillräcklig för en fällande dom i hovrätten.

4.3.4 Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2530-07

L.L. åtalades mot sitt förnekande för att under cirka fem års tid ha haft sexuellt umgänge, samlag samt andra sexuella handlingar med målsäganden. Målsäganden, som endast var tio och ett halvt år vid det första övergreppet stod under den tilltalades fostran, då den tilltalade var gift med målsägandes mamma.

Den huvudsakliga bevisningen i målet bestod av förhör med målsäganden. Målsägandens berättelse bedömdes av tingsrätten som förenlig med de uppgifter som målsäganden hade lämnat under förundersökningen och vann dessutom i vissa delar stöd av vittnesförhören med målsägandens mamma, lärare, vänner samt en polis. I målet förelåg vidare teknisk bevisning i form av ett sakkunnigutlåtande från SKL som bekräftade att L.L.:s sperma påträffades i målsägandens säng, fläcken förklarades dock av den tilltalade med hänvisning till att han och hans fru haft samlag i sängen. Även om den tilltalades förklaring enligt tingsrätten inte kunde anses utsluten menade domstolen att den framstod som mindre sannolik dels med hänvisning till att fläcken påträffades på den plats som målsäganden angett, dels då hustrun uppgett att sängen vid samlagen med den tilltalade oftast skyddades av handdukar. Mot bakgrund härav menade tingsrätten att även sakkunnigutlåtandet gav visst stöd för målsägandens uppgifter. Tingsrätten fann sammanfattningsvis att de påstådda gärningarna var styrkta och dömde den tilltalade i enlighet med åtalet. Hovrätten menade däremot att det utifrån målsägandens utsaga inte var möjligt att dra några säkra slutsatser om vad som förekommit och eftersom det inte heller förelåg någon annan entydig bevisning till stöd för målsägandens uppgifter fann hovrätten att åtalet inte var ställt bortom rimligt tvivel.

4.3.4.1 Kommentar

I enlighet med hovrätten anser jag inte att det är möjligt att konstatera att den tekniska bevisningen gav ett entydigt stöd för målsägandens utsaga, sängen täcktes ju enligt frun inte alltid vid samlag. Mot bakgrund av faktumet att målsäganden kunde peka ut den direkta platsen för fläcken samt då vittnesuppgifterna gav stöd åt målsägandens uppgifter anser jag att det, trots den bristfälliga tekniska bevisningen var ett korrekt beslut att åtala L.L. för gärningarna.

4.4 Målsäganden 12-15 år

4.4.1 Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2914-06

J.F. åtalades för att under cirka två och ett halvt års tid ha haft samlag med sin lillasyster, från det att hon var tolv år gammal. Åtalet omfattade endast de gärningar som den tilltalade utförde efter han fyllt femton år, även om övergreppen enligt både målsägandens och den tilltalades uppgifter pågått under tre eller fyra år. Den tilltalade erkände övergreppen, men uppgav att han inte visste att det var straffbart att ha samlag med en person under femton år.

Bevisningen i målet bestod främst av den tilltalades och målsägandens uppgifter, vilka i stort sett helt överensstämde med varandra. Vidare genomfördes vittnesförhör med en vän till målsäganden och en kurator, det vill säga de personer som målsäganden först berättade om övergreppen för. Tingsrätten fastslog att det regelbundet hade förekommit samlag mellan parterna. Domstolen lämnade den tilltalades uppgift att han befunnit sig i rättsvillfarelse helt utan avseende, eftersom kriminaliseringen enligt domstolens mening var känd för den tilltalade. Även hovrätten fann mot bakgrund av samma bevisning att åtalet var styrkt.

4.4.1.1 Kommentar

Trots att de åtalade övergreppen erkändes av den tilltalade anser jag att en medicinsk undersökning borde ha genomförts, särskilt med hänvisning till den psykologiska betydelse som en undersökning ofta har för målsäganden, i enlighet med vad som konstaterades ovan i kapitel 3.5.1. Det bör emellertid betonas att det eventuellt kan ha företagits en undersökning, även om utlåtandena därifrån inte åberopades i målet. I ett mål som detta, där den tilltalades uppgifter överensstämmer med målsägandens finns det enligt min mening inget annat alternativ för åklagaren än att låta ärendet leda till åtal.

4.4.2 Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 826-07

I målet åtalades J.E. samt hennes sambo B.H., mot deras förnekande för våldtäkt mot barn samt grovt sexuellt utnyttjande av barn mot J.E.:s dotter. Övergreppen pågick enligt gärningsbeskrivningen under drygt fyra år, från det att målsäganden var tolv år gammal. Utredningen i målet visade att målsäganden hade en lätt utvecklingsstörning.

Den huvudsakliga bevisningen i målet bestod av förhör med målsäganden. Eftersom det enligt tingsrättens mening kunde ifrågasättas huruvida målsäganden ansåg att B.H. inkräktade på förhållandet mellan målsäganden och hennes mammas fann domstolen att målsägandens uppgifter skulle

bedömas med stor försiktighet. Trots detta menade tingsrätten att det framstod som helt uteslutet att målsäganden, särskilt mot bakgrund av hennes förståndshandikapp skulle ha hittat på gärningarna. Muntlig bevisning förelåg vidare i form av förhör med två av målsägandens systrar samt ett antal vänner till familjen, vilka samtliga kunde intyga att de tilltalade hade ett stort intresse för sex. Förhör genomfördes även med den skolkurator som målsäganden först berättade om händelserna för. I målet fann tingsrätten att målsägandens uppgifter var så trovärdiga och hade ett så starkt stöd i kringbevisningen att målsägandes utsaga skulle läggas till grund för skuldfrågan.

Av hovrättens dom framgår att det förutom bevisningen från tingsrätten även förelåg en rapport avseende målsägandens sjukfrånvaro från skolan. Domstolen inledde med att framhålla att faktumet att de tilltalade var intresserade och frispråkiga rörande sex inte styrkte att de även var intresserade av att ha sex med underåriga, varför bevisningen huvudsakligen byggde på målsägandens uppgifter. Hovrätten konstaterade vidare att det saknades utredning om vilka konsekvenser målsägandens utvecklingsstörning hade för exempelvis hennes tidsuppfattning och möjlighet att hålla isär fantasi och verklighet, till följd att bevisvärderingen påverkades av denna oklarhet. I förhållande till målsäganden förelåg flera omständigheter som domstolen ansåg utgöra varningssignaler, såsom målsägandens stereotypa återgivande av övergreppen, målsägandens kunskap om sex och sexleksaker samt faktumet att målsäganden hade gjort sexuella närmanden mot flera olika personer. Med hänvisning till dessa omständigheter fann hovrätten att de åtalade gärningarna inte var ställda utom rimligt tvivel.

4.4.2.1 Kommentar

I målet kan det ifrågasättas, dels varför det inte företogs en medicinsk undersökning, särskilt eftersom målsäganden i förhör uppgav att hon vid ett tillfälle efter samlag med B.H. fått skrapår i underlivet, dels varför hennes säng inte undersöktes trots att B.H. enligt målsägandens uppgift vid ett tillfälle fått utlösning i denna. Även om denna typ av uppgifter inte ensamt talar för att övergrepp har ägt rum är det uppgifter, som utan att bemötas av rimliga förklaringar kan indikera att det har förekommit övergrepp. Vidare anser jag i likhet med hovrätten att de tilltalades intresse och frispråkighet rörande sex inte styrker att de även skulle ha haft ett intresse att ha sex med barn.

Som konstaterades ovan, i kapitel 3.4.3 bör åklagaren alltid överväga huruvida en sakkunnig bör tas in som stöd vid förhör när målsäganden har ett funktionshinder. Huruvida detta övervägdes är inte möjligt att avgöra mot bakgrund av domen, dock visar hovrättens uttalande enligt min mening att det fanns behov av psykologisk expertis i ärendet.

4.4.3 Svea hovrätt, B 7627-05

D.A. åtalades mot sitt förnekande i åtalspunkt 1 för våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn. Enligt gärningsbeskrivningen skulle övergreppen mot den trettonåriga målsägande ha pågått under tre månader. I målet var det ostridigt att målsäganden mådde psykiskt dåligt, exempelvis försökte hon i nära anslutning till de påstådda gärningarna ta sitt liv.

Målsägandens uppgifter presenterades för domstolen genom uppspelning av två videoförhör. Av förhören framgick att målsägandens utsaga i stort sett saknade detaljer, en omständighet som tillsammans med målsägandens mycket labila tillstånd innebar att tingsrätten fann att målsäganden inte gav ett trovärdigt intryck och att hennes berättelse skulle bedömas med stor försiktighet. Den tilltalade ansågs däremot mycket trovärdig och hans uppgifter fick dessutom till viss del stöd av förhöret med hans tidigare sambo. Eftersom målsägandens mindre trovärdiga uppgifter ställdes mot en trovärdig tilltalad, krävdes det enligt domstolen oerhört stark stödbevisning för att åtalet skulle anses styrkt. Stödbevisningen i målet utgjordes främst av förhör med målsägandens mamma, moster, kontaktperson, kompis och den tilltalades tidigare sambo. Vittnenas uppgifter grundades dock endast på information från målsäganden, till följd att även vittnesuppgifterna saknade detaljer och förhören ansågs därmed inte styrka målsägandens berättelse. Ytterligare bevisning åberopades i form av fotografier på målsäganden som enligt henne tagits av dels en vän, dels den tilltalade. Eftersom vissa av bilderna togs av målsägandens vän menade tingsrätten att inte heller dessa hade något bevisvärde i målet, varför domstolen sammantaget fann att åtalet inte var styrkt.

I hovrätten förelåg förutom bevisningen från tingsrätten även vittnesförhör med ytterligare två vänner till målsäganden, utdrag ur mailtrafik från Lunarstorm och MSN samt förhör med målsäganden personligen. Domstolen fann att mailtrafiken talade starkt för att det förelåg en sexuell relation mellan parterna, då det av utdragen bland annat framgick *”älskar ju dig, är bara dig jag vill ha”*.¹¹⁷ Vidare menade domstolen att mailtrafiken även visade att den tilltalade, trots sitt förnekande kände till nakenbilderna på målsäganden som fanns i hans dator. Mot bakgrund härav fann hovrätten att den tilltalade hade låg trovärdighet samtidigt som målsäganden bedömdes som både trovärdig och tillförlitlig. Eftersom målsägandens uppgifter även erhöll stöd i den övriga bevisningen, främst av vittnenas berättelser, lade hovrätten hennes uppgifter till grund för bedömningen.

4.4.3.1 Kommentar

Det finns enligt min mening anledning att ifrågasätta om en sakkunnig borde ha medverkat under förhören med målsäganden, eftersom målsägandes psykiska ohälsa var en av anledningarna till att hon inte bedömdes som trovärdig av tingsrätten. Huruvida användningen av

¹¹⁷ Svea hovrätt, mål nr. B 7627-05, s. 12.

exempelvis en psykolog hade förändrat underinstansens bedömning är oklart, det enda som kan konstateras är att det i domen inte redogörs för hur det labila tillståndet påverkade målsäganden, något som eventuellt hade kunnat klargöras av en sakkunnig. Vidare anser jag att det finns anledning att framföra kritik mot faktumet att utdragen av konversationerna från MSN och Lunarstorm inte lades fram redan i tingsrätten. Eftersom denna bevisning starkt talade för att målsägandens uppgifter var sanna måste det anses mycket otillfredsställande att bevisningen inte upptogs redan under förundersökningen.

4.4.4 Hovrätten för Nedre Norrland, B 96-09

Å.H. åtalades i åtalpunkt 1 mot sitt förnekande för våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn samt utnyttjande av barn för sexuell posering. Målsäganden, som vid tidpunkten för gärningarna var mellan 13 och 14 år, befann sig på grund av sina funktionshinder i Å.H.:s hem varannan eller var tredje helg, i syfte att avlasta sin egen familj.

Inledningsvis kan det fastställas att den psykolog som hördes i målet menade att målsägandens funktionshinder bestod i att hon hade bristande impuls kontroll, uppmärksamhetsbrister samt koncentrationssvårigheter. I förhållande till åtalet om våldtäkt mot barn konstaterade tingsrätten att målsägandens uppgifter, vilka framfördes genom uppspelning av fem videoförhör var detaljfattiga och inte spontana. Eftersom målsägandens berättelse inte erhöll stöd i det föreliggande rättsintyget, av vittnesförhören eller den skriftliga bevisningen i form av dagboksanteckningar, sms-trafik och andra anteckningar fann tingsrätten att åtalet om våldtäkt mot barn inte var styrkt. Avseende sexuellt övergrepp mot barn förelåg förutom videoförhören med målsäganden även vittnesförhör med målsägandens mamma och bror samt två vänner till målsäganden, vilka indirekt stödde åtalet med hjälp av de uppgifter som förhörspersonerna erhållit från målsäganden. Vidare hölls förhör med en skolsköterska och en elevassistent, dessa förhör bedömdes dock inte tillföra målet något av betydelse. Den skriftliga bevisningen utgjordes av dagboksanteckningar, brev samt sms-trafik och angav bland annat att målsäganden inte vågade, men ville berätta sin hemlighet, att målsäganden mådde dåligt och kände sig äcklig, att hon var rädd för att Å.H. skulle komma och så vidare. Då tingsrätten inte fann någon anledning för målsäganden att falskeligen tillvita den tilltalade de aktuella gärningarna valde domstolen, med hänvisning till ovanstående bevisning att lägga målsägandens utsaga till grund för bedömningen. I förhållande till det tredje och sista brottet, utnyttjande av barn för sexuell posering, förelåg främst målsägandens uppgifter. Eftersom dessa uppgifter till viss del stöddes av vad målsäganden berättat för tre vittnen valde tingsrätten även i denna del att lägga målsägandens berättelse till grund för bedömningen.

Endast de två senare brotten överklagades till hovrätten, vilken i huvudsak hade att bedöma samma utredning som i tingsrätten. I enlighet med

underinstansen fann hovrätten att målsägandens utsaga, vilken vann stöd i dagboksanteckningarna, sms:en samt vittnesförhören skulle ligga till grund för bedömningen. Avseende utnyttjande av barn för sexuell posering ogillade däremot hovrätten åtalet, eftersom det varken förelåg bevisning i form av bilder eller närmare uppgifter om hur fotograferingen gått till.

4.4.4.1 Kommentar

I domen anges att målsägandens uppgift att det skulle ha förekommit samlag mellan parterna framkom i det andra förhöret efter en direkt fråga från förhørsledaren. Eftersom målsäganden inte berättade spontant om den påstådda gärningen, ansåg tingsrätten att uppgiften endast skulle ges ett lågt bevisvärde. Målet visar den komplexitet som föreligger vid förhör med främst små barn och barn med någon form av funktionshinder. Trots att dessa barn saknar förmågan att sammanhängande berätta om en viss händelse och därför ofta behöver direkta frågor för att samliga omständigheter skall komma fram, kan användandet härav innebära att uppgiften endast ges ett lågt bevisvärde.

5 Avgörande faktorer för åtalsfrågan vid sexualmål mot barn

5.1 Analys mot bakgrund av rättsfallsredogörelsen i kapitel 4

5.1.1 Inledning

Målet med analysen nedan är att mot bakgrund av rättsfallsredogörelsen i kapitel fyra samt sammanställningen av domarna i bilaga A fastställa huruvida det finns faktorer som har en betydande inverkan på åtalsfrågan. Eftersom undersökningen endast omfattar elva avgöranden bör det poängteras att det inte är möjligt att avgöra huruvida det erhållna resultatet är representativt.

Inledningsvis kan det konstateras att målsägandeförhöret var den huvudsakliga bevisningen i samtliga ärenden samt att det i alla mål förelåg annan bevisning till stöd för målsägandens uppgifter. Mot bakgrund härav kan det således konstateras att åklagarna, i enlighet med Åklagarmyndighetens handbok inte åtalar endast på målsägandens berättelse, även om den ytterligare bevisningen i vissa mål var relativt svag. Att det i några fall endast förelåg få bevismedel utöver målsägandens uppgifter innebär emellertid inte att jag anser att det i något fall var ett felaktigt beslut att låta ärendet leda till åtal.

Huruvida det förekommit kränkningar av den tilltalades rätt till en rättvis rättegång är omöjligt att avgöra då det i domarna exempelvis inte klargörs om försvaret varit närvarande under målsägandeförhören. Faktumet att det inte framfördes några invändningar härom talar dock för att det finns anledning att anta att kraven i Europakonventionen har tillgodosetts under samtliga förundersökningar. Vidare klargörs det inte heller var utredningsåtgärderna har genomförts, varför barnhusens eventuella påverkan på åtalsfrekvensen inte kommer att beröras i analysen.

5.1.2 Avgörande faktorer för åtalsfrågan

I förhållande till de misstänkta gärningsmännen kan det inledningsvis konstateras att de åtalade gärningarna endast erkändes i ett fall, till följd att det inte är möjligt att dra några säkra slutsatser avseende vilken inverkan ett erkännande har för åtalsfrekvensen. Att gärningarna erkänns helt eller delvis borde emellertid vara en omständighet som alltid innebär att ärendet skall leda till åtal, med undantag för uppenbart oriktiga erkännanden. Avseende

gärningsmännen kan det vidare konstateras att samtliga utom två var frihetsberövade under förundersökningen. Det bör dock poängteras att det i det ena av dessa ärenden hade passerat trettiotvå månader från brottet till polisanmälan, till följd att behovet av ett frihetsberövande i syfte att säkra bevis förmodligen var litet. Undersökningen visar således att ett beslut om frihetsberövande är av stor vikt för åtalsfrågan, även om det inte mot bakgrund av domarna är möjligt att avgöra orsakerna till frihetsberövandena.

Även om det är svårt att analysera målsägandens utsagor endast mot bakgrund av domarna är det min personliga uppfattning att samtliga målsäganden har kunnat berätta om gärningarna på ett för barn detaljerat och sammanhängande sätt. Eftersom målsägandens uppgifter var den huvudsakliga bevisning i samtliga mål framstår det enligt min mening som självklart att faktumet att målsäganden kan avge en utsaga av hög kvalitet, är en mycket relevant omständighet för åtalsfrågan. Då det inte i något ärende användes en sakkunnig under målsägandeförhöret kan det motsatsvis konstateras att användandet härav inte utgör en relevant omständighet för huruvida ett ärende leder till åtal. Trots detta anser jag, i enlighet med vad som angetts ovan, att det i vissa fall hade varit fördelaktigt att ta in expertkunskap, exempelvis för att klargöra vilken påverkan målsägandens psykiska hälsa har på hans eller hennes möjlighet att avge en utsaga. Trots att kvaliteten på målsägandeförhöret påverkas av målsägandens ålder och mognad är det ovanligt med resonemang kring barnets personliga utveckling, till följd att det inte är möjligt att dra några generella slutsatser mellan målsägandens ålder och kvaliteten på utsagan. Rent statistiskt kan det dock, mot bakgrund av sammanställningen i bilaga A, konstateras att det föreligger mer stödbevisning i mål med barn under tolv år jämfört med mål där barnen är äldre. Med hänvisning härtill kan det således fastställas att målsägandens personliga utveckling framför allt påverkar hur mycket bevisning som krävs utöver målsägandens uppgifter.

Vidare kan det fastställas att det i samtliga ärenden förelåg vittnesmål till stöd för målsägandens uppgifter, även om det saknades direkta vittnesiakttagelser till alla gärningar. Mot bakgrund av redogörelsen kan det således konstateras att ett indirekt vittnesmål utgör en relevant omständighet för frågan om ett ärende skall leda till åtal, även om det enligt min uppfattning finns anledning att anta att indirekta vittnesuppgifter även föreligger i de flesta ärenden som inte leder till åtal. Trots det statistiska resultatet anser jag därför att det bör ifrågasättas huruvida indirekta vittnesuppgifter verkligen utgör en relevant faktor för åtalsfrågan, något som inte kan besvaras här då undersökningen endast bygger på domstolsavgöranden.

Av sammanställningen i bilaga A framgår att samtliga målsäganden erhöll stöd av ett ombud under processen, antingen i form av ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn. Mot bakgrund härav kan det konstateras att förordnanden av ombud är en faktor som påverkar åtalsfrekvensen, även om det med hänvisning till domarna inte är möjligt att

avgöra huruvida biträdena var aktiva under förundersökningen och därmed även i praktiken påverkade utredningarnas genomförande. Det finns enligt min mening anledning att ifrågasätta om faktumet att det har förordnats ett biträde också påverkar åtalsfrekvensen genom att göra det svårare för åklagare att lägga ner ett tveksamt ärende, eftersom målsägandens rätt bevakas av ett ombud. Även om det är oklart huruvida förekomsten av ombud påverkar åklagarna framstår det enligt min mening som klart att ett förordnande är en relevant faktor för frågan om ett ärende ska leda till domstolsförhandling, främst eftersom stödet till målsäganden kan vara avgörande för att denna skall orka ta sig igenom processen.

Trots att det i Åklagarmyndighetens handbok och i Socialstyrelsens rekommendationer framhålls att en läkarundersökning bör genomföras i samtliga fall där det finns anledning att anta att ett barn har blivit utsatt för övergrepp visar sammanställningen i bilaga A att undersökningar endast har företagits i en tredjedel av ärendena. Med hänvisning till statistiken finns det således anledning att framföra kritik mot förundersökningarnas genomföranden. Som angetts ovan i kommentarerna, i anslutning till avgörandena anser jag att det i ett flertal av de refererade målen borde ha företagits en undersökning. Exempelvis uppgav en målsägande att hon till följd av övergreppen fick ett ärr i underlivet, trots detta genomfördes inte en undersökning. Att skador endast kunde konstateras i ett ärende, talar enligt min mening inte emot värdet av en medicinsk undersökning, även om avgörandena statistiskt sett visar att det är ovanligt med medicinska fynd till stöd för åtalet. Med hänvisning till redogörelsen kan det därför konstateras att förekomsten av medicinska fynd inte är avgörande för huruvida ärendet skall leda till åtal.

Ur både barnets och åklagarens perspektiv är det fördelaktigt om tidsperioden mellan både brottet och anmälan samt anmälan och beslutet i åtalsfrågan är så kort som möjligt, bland annat eftersom barn glömmet snabbt och eftersom möjligheterna att erhålla teknisk bevisning minskar ju längre tid som har passerat. Sammanställningen i bilaga A visar att ju kortare tidsperioden är från brottet till anmälan, desto fler bevis föreligger till stöd för målsägandens uppgifter. Exempelvis anmäldes tre av de fyra ärendena där det företogs medicinska undersökningar inom en vecka och i tre av de fyra målen där det förelåg sakkunnigutlåtanden från SKL, anmäldes övergreppen inom tre dygn efter brottet. Det kan således konstateras att tiden från brott till anmälan är av stor relevans för möjligheten att säkra bevis och därmed också för åtalsfrekvensen. Även handläggningstiden är av betydelse, enligt FuK skall åklagaren ha fattat beslut i åtalsfrågan senast tre månader efter det att någon har blivit skäligen misstänkt, en tidsgräns som uppfylldes i alla utom tre ärenden. Mot bakgrund av rättsfallsredogörelsen är det dock svårt att fastställa vilka fördelar som erhålles genom en snabb handläggning, särskilt eftersom möjligheten att säkra bevis även starkt påverkas av hur lång tid som har passerat sedan brottet begicks.

Mot bakgrund av ovanstående diskussion kan det konstateras att det statistiskt sett finns ett antal faktorer som förekommer i praktiskt taget samtliga undersökta ärenden som har lett till åtal, till följd att det finns anledning att anta att förekomsten av dessa har stor relevans för åtalsfrågan. Det är dock inte möjligt att avgöra vilken betydelse varje enskild omständighet har, eftersom värdet är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Sammanfattningsvis visar undersökningen att de faktorer som är viktigast för åtalsfrågan är förekomsten av målsägandeförhör av hög kvalitet, att målsäganden har förordnats ett ombud, att tiden mellan brottet och anmälan är kort, att den tilltalade har frihetsberövats samt eventuellt förekomsten av indirekta vittnesmål till stöd för målsägandens uppgifter.

5.2 Åklarmyndighetens analys

5.2.1 Inledning

Med hänvisning till allmänhetens förtroende för rättsväsendet samt av effektivitets- och rättssäkerhetsskäl är det mycket viktigt att våldsbrott mot närstående och sexualbrott anmäls samt leder till lagföring i så stor utsträckning som möjligt. Eftersom lagföringsandelen varierar mellan olika åklagarkammare finns det enligt Åklagarmyndigheten anledning att anta att en del av dessa skillnader beror på att det tillämpas olika arbetsmetoder i åklagarkammarna. Genom att förändra och förbättra arbetsmetoderna menade myndigheten att kvaliteten på utredningarna och andelen lagföringar skulle öka. Mot bakgrund härav utförde Utvecklingscentrum i Göteborg en tillsyn under år 2009, en undersökning som omfattade sex geografiskt spridda åklagarkammare. I projektet avsågs med sexualbrott mot barn samtliga sexualbrott mot personer under femton år, med undantag för sexuellt ofredande. Undersökningen omfattade förutom sexualmål mot barn även våldtäkt mot vuxna, grov kvinnofridskränkning, våldsbrott mot barn samt grov fridskränkning mot barn,¹¹⁸ till följd att de erhållna resultaten inte specifikt avser sexualbrott mot barn.

5.2.2 Avgörande faktorer för åtalsfrågan

I projektet studerades det statistiska materialet som tagits fram från åklagarkammarna, i syfte att fastställa vilken effekt olika faktorer har på frågan om ett ärende skall leda till åtal. Mot bakgrund av rapporten kan det konstateras att det framför allt är fyra faktorer som har en viktig inverkan på åtalsfrekvensen. Den viktigaste omständigheten, oberoende av om målsäganden är ett barn eller vuxen är huruvida det har begärts och förordnats ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare. Avseende sexualbrott mot barn visar undersökningen att det i 97 procent av ärendena som ledde till åtal fanns ett ombud för målsäganden. Eftersom biträdets hjälp och stöd till målsäganden kan vara avgörande för målsägandens

¹¹⁸ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relationer och mot barn*, s. 9 f.

medverkan under processen bör framställningar om att förordna ombud genomföras i inledningsskeendet av förundersökningen. Den omständighet som enligt rapporten näst efter ett förordnande har störst betydelse för åtalsfrekvensen är huruvida den misstänkte anhållits och sedan begärts häktad. Även i de fall där anhållandet inte lett till häktning visar analysen att sannolikheten för åtal ökar i och med anhållandet. I många fall utgör ett tidigt frihetsberövande en förutsättning för att utredningen ska kunna bedrivas effektivt och för att bevisningen ska kunna säkras. Ett frihetsberövande innebär dessutom att den aktuella utredningen blir prioriterad och att åtgärder såsom ytterligare eller kompletterande förhör, läkarundersökningar, husrannsakingar, brottsplatsundersökningar och andra tekniska undersökningar företas skyndsamt, något som ur bevissynpunkt är mycket betydelsefullt.¹¹⁹ Det bör dock betonas att sexualmål mot barn utgör en sådan måltyp som alltid har hög prioritet, även om den misstänkte inte har frihetsberövats.¹²⁰ Även handläggningstiden påverkar åtalsfrekvensen, genom en kort och effektiv utredning minskar påfrestningarna för samtliga involverade samtidigt som möjligheterna att säkra bevisning och erhålla goda vittnesmål ökar. Det kan alltså konstateras att ju längre handläggningstiden är, desto mindre är sannolikheten att ärendet leder till åtal. I drygt hälften av de åtalade sexualmålen mot barn var handläggningstiden mellan noll och tre månader. Den fjärde och sista faktorn som på ett betydelsefullt sätt påverkar frågan om ärendet skall leda till åtal är tiden från brottstillfället tills dess att anmälan görs. Ju kortare denna tidsperiod är desto större är sannolikheten att åtal väcks i ärendet eftersom bevisläget försvåras ju längre tid som har passerat. Av de sexualmål mot barn som inte ledde till åtal kan det exempelvis konstateras att det i drygt fyrtio procent av ärendena dröjde mer än två månader innan brottet anmäldes.

Förutom de fyra huvudfaktorerna finns det enligt rapporten ytterligare fyra omständigheter, vilka statistiskt sett har tydliga samband med åtalsfrekvensen även om dessa inte är lika klara som hos de ovanstående faktorerna. De relevanta omständigheterna är tiden från anmälan tills åklagaren träder in i ärendet, tiden mellan anmälan och det första målsägandeförhöret, förekomsten av läkardokumentation av eventuella skador samt polisdokumentation av eventuella skador. Den fjärde omständigheten, polisdokumentation av målsägandens skador företogs dock endast i fyra procent av fallen med sexualbrott mot barn,¹²¹ varför omständighetens relevans kan ifrågasättas vid just denna typ av brott.

5.2.3 Kommentar

Inledningsvis bör det åter poängteras att projektet inte endast omfattade sexualmål mot barn, till följd att det inte är möjligt att med säkerhet

¹¹⁹ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relationer och mot barn*, s. 56 ff.

¹²⁰ Sutorius, Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, s. 219.

¹²¹ Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relationer och mot barn*, s. 46 och 56 ff.

fastställa att samma resultat skulle ha erhållits om endast denna brottstyp undersöktes. Med hänvisning till rättsfallsanalysen ovan, vars resultat i stora delar överensstämmer med Åklagarmyndighetens slutsatser finns det dock anledning att anta att resultatet är relativt representativt.

Som konstaterades ovan menade Åklagarmyndigheten att åtalsfrekvensen skiljer mellan olika åklagarkammare på grund av skilda arbetsmetoder. Mot bakgrund härav anser jag att det hade varit fördelaktigt om undersökningen hade omfattat en jämförelse mellan åklagarkammare med hög respektive låg åtalsstatistik, istället för att endast undersöka sex slumpmässigt valda åklagarkammare. Genom en sådan undersökning hade det varit möjligt att fastställa huruvida det finns skillnader i arbetsätten som påverkar statistiken samt vad som saknas i de åklagarkammare som har låg åtalsstatistik.

5.3 Åklagare Eva Norbergs analys

5.3.1 Inledning

Enligt Eva Norberg, vice chefsåklagare vid åklagarkammaren i Kristianstad är frågan om ett misstänkt sexuellt övergrepp mot barn skall leda till åtal framför allt beroende av om det under förundersökningen har fastställts när, var och hur brottet har begåtts. Vilka faktorer som är av störst vikt för att lyckas fastställa dessa punkter är dock enligt Norberg svårt att ge ett kort svar på, även om det kan konstateras att endast målsägandens uppgifter inte är tillräckliga. Åtalsfrekvensen är därför beroende av att de personer som utreder denna typ av brott är flexibla och uppfinningsrika, i syfte att kunna inhämta så mycket bevisning som möjligt till stöd för målsägandens uppgifter.

5.3.2 Avgörande faktorer för åtalsfrågan

Även om det är svårt att avgöra olika faktorerers betydelse menar Norberg att det första förhöret med målsäganden är av stor vikt för åtalsfrågan. Medan vuxna ofta kräver ett antal förhör för att berätta vad som har hänt utgör vanligtvis det första förhöret den främsta möjligheten att erhålla information från barn, särskilt vid misstänkta övergrepp från någon närstående. Eftersom förhöret ofta resulterar i olika händelser som barnet kan härleda till sitt eget berättande, såsom att någon blir frihetsberövad eller att barnet placeras utanför hemmet föreligger en stor risk att barnet tystas ner och det kan därför inte förutsättas att ett barn i likhet med vuxna kommer att fortsätta sitt berättande i det andra förhöret. Mot bakgrund härav menar Norberg att det för förundersökningens fortsatta bedrivande är väldigt viktigt att det första förhöret leder till så mycket information som möjligt. Genom en snabb handläggning, i enlighet med de arbetssätt som används på barnahus menar Norberg att barns möjlighet att minnas och därmed möjligheten att erhålla

goda förhör ökar. Trots detta är hennes personliga uppfattning inte att åtalsfrekvensen har stigit genom införandet av barnahus. Norberg framhåller vidare att det inte generellt går att konstatera vilken inverkan målsägandens ålder har på åtalsfrågan, eftersom det inte är åldern utan den personliga utvecklingen som är avgörande, vissa barn har till exempel samma förmåga som vuxna att berätta om en händelse. Norberg betonar även att den tilltalades uppgifter kan vara viktiga för åtalsfrågan, även om det är ovanligt med erkännanden.

Norberg påpekar vidare att hennes personliga uppfattning är att målsägandens behov av ombud under förundersökningen och under målsägandeförhören beror på ärendet samt målsägandens ålder och personlighet. Exempelvis har inte små barn samma behov som tonåringar av ett biträde, främst eftersom de mindre barnen istället för stöd från en okänd person behöver stöd ifrån en icke misstänkt förälder. Avgörande är således inte vem som stödjer målsäganden utan att målsäganden under hela processen får lämpligt stöd. I de fall där målsägandens behov av stöd tillfredsställs av föräldrarna bör dock ett ombud förordnas för att ge föräldrarna stöd samt hjälp med de juridiska frågorna, såsom att yrka skadestånd i en eventuell domstolsförhandling. Avslutningsvis menar Norberg att det bästa sättet att erhålla en ökad andel åtal är att låta specialiserad personal hantera denna typ av mycket känsliga och speciella ärenden.

5.3.3 Kommentar

Även om intervjun endast speglar Norbergs personliga uppfattning av åtalsfrågan, så visar den att vissa faktorer behöver bedömas på ett djupare plan än rent statistiskt. Exempelvis framgår av intervjun att målsäganden i vissa fall inte har behov av ett ombud, men att ett ombud ändå bör förordnas för att stötta exempelvis föräldrarna. Denna typ av information har inte varit möjlig att erhålla i varken rättsfallsanalysen eller i Åklagarmyndighetens undersökning, till följd att min personliga uppfattning är att Norbergs bidrag till denna uppsats varit stort, trots att hon endast redogjort för sina personliga åsikter.

6 Slutsatser

6.1 Inledning

Inledningsvis kan det konstateras att det inte är möjligt att ange hur mycket bevisning som erfordras för att en anmälan om sexualmål mot barn skall leda till åtal, eftersom värdet av ett enskilt bevis är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Syftet med kapitlet är således inte att avgöra hur mycket bevisning som krävs utan att med hänvisning till de tre analyserna ovan diskutera huruvida det finns vissa faktorer som ökar sannolikheten för åtal. I kapitlet kommer dessutom möjligheterna att öka åtalsfrekvensen att analyseras.

6.2 Avgörande faktorer för åtalsfrågan

Inledningsvis kan det konstateras att både rättsfallsanalysen samt intervjun med åklagare Eva Norberg bekräftar att det krävs mer bevisning än målsägandens uppgifter för att ett ärende skall leda till åtal. Det kan därför konstateras att en helt avgörande omständighet för åtalsfrågan är huruvida det föreligger stödbevisning i målet, även om förekomsten härav inte automatiskt innebär att ärendet kommer att leda till åtal.

Mot bakgrund av de tre analyserna kan det konstateras att en faktor som framhålls i samtliga analyser är målsägandens behov av stöd under processen. Även om målsägandens behov i vissa fall kan tillfredsställas av vårdnadshavarna bör det alltid förordnas ett ombud, eftersom även föräldrarna behöver stöd för att i sin tur kunna stötta målsäganden. Genom ett förordnade av ombud ökar sannolikheten att målsäganden skall orka ta sig igenom processen och därmed utgör ett förordnande en mycket viktig omständighet för frågan huruvida ärendet skall leda till åtal. För att målsäganden skall erhålla så mycket stöd och hjälp som möjligt av ombudet bör förordnandet dessutom ske tidigt under förundersökningen.

I samtliga analyser framhålls även att tiden är en relevant faktor för frågan huruvida ärendet skall leda till åtal. Möjligheten att säkra bevis ökar ju kortare tid som har passerat sedan övergreppet, bland annat är beständigheten på spermier relativt kort och barns minnesförmåga är sämre än vuxnas. Med hänvisning till analyserna kan det konstateras att sannolikheten för åtal ökar om tiden mellan brottet och åklagarens beslut i åtalsfrågan är kort. När sannolikheten för åtal ökar respektive minskar kan dock inte fastställas generellt. Mot bakgrund av tidsfaktorns relevans kan det vidare konstateras att det krävs att de personer som arbetar med denna typ av brottslighet har hög kompetens, för att kunna handlägga förundersökningen snabbt och effektivt, i syfte att säkra bevis. Trots att denna omständighet inte framkommer i varken rättsfallsanalysen eller i

Åklagarmyndighetens undersökning är det min personliga uppfattning att kompetensen är av stor betydelse för åtalsfrekvensen. Genom att misstänkta sexualbrott mot barn utreds av personer med kunskap och erfarenhet av denna typ av brott, ökar sannolikheten att förundersökningarna genomförs noggrant och effektivt, till följd att möjligheten att erhålla tillräcklig bevisning ökar.

Att den tilltalade varit frihetsberövad under förundersökningen talar statistiskt sett enligt både rättsfallsanalysen samt Åklagarmyndighetens undersökning för att åtalsfrekvensen påverkas. Genom frihetsberövandet underlättas genomförandet av förundersökningen och därmed även möjligheten att erhålla tillräcklig bevisning. Trots att omständigheten inte berördes i intervjun med Norberg är ett frihetsberövande enligt min mening av stor vikt, särskilt vid övergrepp inom familjen där det annars föreligger en stor risk att målsäganden påverkas av den misstänkte.

De faktorer som ovan har ansetts vara relevanta för frågan huruvida ärendet kommer leda till åtal är inte bevis som kan ligga till grund för ett åtalsbeslut, utan faktorerna utgör endast omständigheter som indirekt påverkar möjligheterna att säkra bevis. Genom att exempelvis ge målsäganden stöd under processen ökar möjligheten att erhålla ett detaljrikt och bra målsägandeförhör, huruvida ärendet leder till åtal avgörs dock endast mot bakgrund av den föreliggande bevisningen, till följd att dessa faktorer är betydelselösa när bevisningens styrka skall bedömas. Frågan är därför om det även finns enskilda bevis som ökar sannolikheten för att ett ärende skall leda till åtal. I både rättsfallsanalysen samt intervjun med åklagare Eva Norberg framhålls målsägandeförhöret som en mycket viktig omständighet för att ärendet skall leda till åtal, under förutsättning att utsagan är av hög kvalitet. Endast faktumet att det föreligger ett målsägandeförhör i sexualmål mot barn innebär alltså inte att sannolikheten för åtal ökar, utan det krävs att målsäganden, i enlighet med ärendena i rättsfallsanalysen, kan återge händelseförloppet relativt detaljerat. Med hänvisning till analyserna kan det vidare konstateras att det finns ytterligare faktorer som kan påverka åtalsfrekvensen, såsom förekomsten av medicinska undersökningar och indirekta vittnesmål. Eftersom dessa faktorer inte framhålls i mer än en av analyserna, anser jag att även om faktorerna kan vara av betydelse för åtalsfrågan, så föreligger inte en enhetlig bild av deras relevans, varför dessa faktorer inte kommer att beröras ytterligare. Sammantaget är det alltså svårt att med undantag för förekomsten av detaljerade målsägandeförhör finna några enskilda bevis som ökar sannolikheten för åtal.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att det finns ett antal faktorer som påverkar huruvida ärenden leder till åtal. Eftersom dessa faktorer är fastställda mot bakgrund av tre olika analyser anser jag att det finns anledning att tilldela det erhållna resultatet stor tillförlitlighet, även om det dessvärre inte är möjligt att fastställa hur stor betydelse varje enskild omständighet har för åtalsfrågan.

6.3 Öka åtalsfrekvensen?

Med hänvisning till analysen ovan finns det alltså ett antal faktorer som påverkar åtalsfrekvensen. Nedan kommer dessa faktorer att diskuteras i syfte att avgöra huruvida andelen åtal vid sexualmål mot barn kan öka utan att de lagstadgade kraven för åtal åsidosätts.

Inledningsvis tror jag att endast själva fastställandet av de relevanta faktorerna har en positiv effekt på åtalsfrekvensen. Genom att de erhållna resultaten sprids tror jag att faktorerna, både medvetet och omedvetet kommer att påverka exempelvis åklagarna och polisen i deras praktiska arbete. Huruvida även aktiva åtgärder kan bidra till en ökning av åtalsfrekvensen kommer att behandlas nedan.

Att målsägandens behov av ombud under processen är en relevant faktor för att ett ärende skall leda till åtal har fastslagits ovan. Trots detta visar Åklagarmyndighetens undersökning, som behandlas i kapitel 3.3.1 att målsägandebiträden och särskilda företrädare endast förordnas i drygt hälften av alla ärenden om sexualbrott mot barn. Mot bakgrund av den låga andelen förordnanden samt de positiva konsekvenser som ett ombud enligt ovan har för åtalsfrågan finns det enligt min mening anledning att anse att andelen ombud borde öka. Med hänvisning härtill anser jag att det hade varit fördelaktigt om målsäganden automatiskt förordnades ett biträde i samband med förundersökningens inledande. Eftersom åklagarna endast förordnar ombud i drygt hälften av ärendena, trots både presumtionen för målsägandebiträde och uttalandet i Åklagarmyndighetens handbok, som anger att det regelmässigt finns skäl att förordna ombud vid misstänkta övergrepp mot barn, anser jag att den ordning som nu föreligger inte är tillräcklig. Till följd härav anser jag alltså att ombud skall vara huvudregeln i samtliga ärenden samt att ansökningar endast skall upprättas i de fall ombud inte bör förordnas.

Att sexualmål mot barn är mycket komplicerade mål, som är svåra att utreda innebär som det konstaterades tidigare att det ställs höga krav på personalen, trots detta utreds enligt kapitel 3.2 cirka tjugo procent av ärendena om sexualmål mot barn inte av åklagare med särskild kompetens för denna typ av brottslighet. Med hänvisning härtill anser jag att det finns anledning att vidareutbilda fler åklagare, i syfte att kunna säkerställa att samtliga förundersökningar vid misstänkta sexualmål mot barn leds av åklagare med särskild kompetens. Att denna kompetens, förutom att öka sannolikheten för åtal, även kan bidra till en ökad barnanpassning av förundersökningen måste, särskilt ur barnets perspektiv anses som mycket fördelaktigt.

Som konstaterades ovan är tiden mellan brottet och anmälan en central faktor för åtalsfrekvensen. Eftersom denna tidsperiod ligger utanför åklagarens och polisens kontroll finns det med hänvisning till analyserna ovan anledning att ifrågasätta huruvida det föreligger behov av att öka informationen till både föräldrar och ungdomar, om vikten av att denna typ av brottslighet anmäls snabbt. Exempelvis angav en mamma att hon inte

hade ”*någon tanke på att gå till polisen*”¹²² något som tyder på att det föreligger behov av mer information. Det finns mot bakgrund av rättsfallsredogörelsen även anledning att konstatera att en viss del av de sena anmälningarna berodde på att barnen inte insåg att de hade utsatts för kriminella övergrepp. Genom att tidigt införa sexualundervisning i skolan kan eventuellt möjligheterna för barn att avgöra vad som inte är ett acceptabelt beteende öka, till följd att vissa övergrepp troligtvis skulle kunna anmälas tidigare. Sammanfattningsvis anser jag således att det finns anledning att anta att tiden mellan brottet och anmälan bör kunna minskas genom att öka informationen till både barn och vuxna, ett ansvar som enligt min uppfattning främst bör åligga skolan.

Den enda av de relevanta faktorerna i kapitlet ovan som är svår att förändra är andelen frihetsberövanden, som är beroende av de krav som stadgas i RB. Eftersom ett frihetsberövande är en mycket ingripande åtgärd ur den misstänktes perspektiv finns det enligt min mening inte anledning att generellt önska att andel frihetsberövanden ökar, trots att en ökning skulle kunna ha positiva konsekvenser för åtalsfrekvensen.

Sammanfattningsvis finns det således ett flertal omständigheter som i teorin bör kunna bidra till en ökning av andelen åtal vid sexualmål mot barn. Huruvida det även kommer att ske en ökning i praktiken är däremot inte möjligt att avgöra, eftersom jag exempelvis inte har möjlighet att ta ställning till huruvida Åklagarmyndigheten har för avsikt att öka andelen åklagare med speciell kompetens. Ur de utsatta barnens perspektiv kan jag bara hoppas att samtliga personer som har möjlighet att påverka huruvida ett ärende leder till åtal tar tillvara alla möjligheter som står till deras förfogande för att förbättra åtalsstatistiken och därmed ge fler barn möjlighet att få sin sak prövad i domstol.

¹²² Hovrätten för västra Sverige, mål nr. B 1041-08, tingsrättens dom s. 7.

Bilaga A

Sammanställning av domar i kapitel 4

	För- hör TT, I	FB	För- hör Mä	MäB/ SF	IV	MU	SKU SKL	PU	BU	Annat	Brott till an- mälan	Anmäl- an till åtal
1	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej		3 dygn	2 mån.
2	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej		1 mån.	1 mån.
3	Ja, F	Nej	Ja, VF	MäB	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Journal- anteckn.	32 mån.	12 mån.
4 A	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja		2 dygn	1,5 mån.
4 B	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej		12 mån.	1,5 mån.
5	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja		Samma dygn	1 mån.
6	Ja, F	Ja	Ja	MäB	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Sms, mail*	6 mån.	12 mån.
7	Ja, F	Nej	Ja	MäB	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej		1 mån.	6 mån.
8	Ja, E	Ja	Ja	MäB	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej		4 mån.	1 mån.
9	Ja, F	Ja	Ja	SF	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Rapport Sjukfrån- varo*	1,5 mån.	3 mån.
10	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Foton, mail*	1 mån.	2 mån.
11	Ja, F	Ja	Ja, VF	MäB	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Brev, sms, dagboks- anteckn.	1 vecka	1,5 mån.

* Bevisning tillkom i hovrätten

Förklaringar

Brottsplatsundersökning: BU

Den tilltalades inställning: I

Erkänner: E

Frihetsberövad: FB

Förnekar: F

Indirekta vittnen: IV

Medicinsk undersökning: MU

Målsägande: Mä

Målsägandebiträde: MäB

Psykolog utlåtande: PU

Sakkunnigutlåtande från SKL: SKU SKL

Särskild företrädare för barn: SF

Tilltalad: TT

Videoförhör: VF

Avgöranden

1. Hovrätten för Västra Sverige, B 1041-08

2. Svea hovrätt, B 4921-09

3. Hovrätten för Västra Sverige, B 2019-07

4. Svea hovrätt, B 3118-06
5. Göta hovrätt, B 349-08
6. Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 1779-07
7. Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2530-07
8. Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2914-06
9. Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 826-07
10. Svea hovrätt, B 7627-05
11. Hovrätten för Nedre Norrland, B 96-09

Bilaga B

Frågor till telefonintervju med åklagare Eva Norberg

- Vilka faktorer är enligt din mening viktigast för att en anmälan om sexualbrott mot barn skall leda till åtal?
- Hur anser du att åtalsfrekvensen vid sexualbrott mot barn kan öka?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1986:49 *Målsägandebiträde*

SOU 1995:47 *Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen*

SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

SOU 2000:42 *Barnmisshandel - Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder*

SOU 2007:6 *Målsägandebiträdet - ett aktivt stöd i rättsprocessen*

Prop. 1987/88:107 *Om målsägandebiträde*

Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barns rättigheter i Sverige*

Prop. 1998/99:133 *Särskild företrädare för barn*

Litteratur

Brandin Berndtsson, M., Juhlén, K.: *Handbok om Barnkonventionen*, UNICEF Sverige, Stockholm 2008.

Bring, T., Diesen, C.: *Förundersökning*, 4 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2009.

Cederborg A-C.: *Barnintervjuer, vägledning vid utredningsarbete*, Liber AB, Stockholm 2000 (citeras Cederborg: *Barnintervjuer*).

Dahlström-Lannes, M.: *Mot dessa våra minsta. Om barns rätt till skydd mot sexuella övergrepp. Om polisutredning, samarbete och personliga erfarenheter*, 4 uppl., Rädda barnen, Stockholm 1994 (citeras Dahlström-Lannes: *Mot dessa våra minsta*).

Danelius, H.: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 3 uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 2007 (citeras Danelius: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*).

Diesen, C., Hellner Gumpert, C., Lindblad, F., Sutorius, H.: *Bevis 6, sexuella övergrepp mot barn*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2001 (citeras Diesen m.fl.: *Bevis 6*).

Diesen, C., Diesen, E.: *Övergrepp mot kvinnor och barn, den rättsliga hanteringen*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2009 (citeras Diesen m.fl.: *Övergrepp mot kvinnor och barn*).

Ekelöf, P-O., Edelstam, H., Boman, R.: *Rättegång, femte häftet, 7* bearbetade uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm 1998 (citeras Ekelöf m.fl.: *Rättegång V*).

Englundh, E.: *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning? En guide till konventionen om barnets rättigheter*, Liber AB, Stockholm 2009 (citeras Englundh: *Barnets bästa i främsta rummet*).

Landberg, Å.: *Boken om barnahus, samverkan med barnet i centrum*, Rädda Barnen, Stockholm 2009 (citeras Landberg: *Boken om barnahus*).

Lindgren, M.: *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*, Jure Förlag AB, Stockholm 2004 (citeras Lindgren: *Brottsoffer i rättsprocessen*).

Schelin, L.: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2007.

Sonander, A.: *Att arbeta med barn som brottsoffer, en rättssociologisk studie*, Department of Sociology, Lund University, Lund 2008 (citeras Sonander: *Att arbeta med barn som brottsoffer*).

Sutorius, H., Kaldal, A.: *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts juridik AB, Stockholm 2003.

Svensson, G.: *Barns rätt i hälso- och sjukvård*, Studentlitteratur, Lund 2007.

Åström, K., Rejmer, A.: *”Det blir nog bättre för barnen”, slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006-2007*, Sociology of Law, Lund University, Lund 2008 (citeras Åström, Rejmer: *”Det blir nog bättre för barnen”*).

Vetenskapliga artiklar

Ansell, R.: *Läkares säkring av bevis efter sexualbrott viktig del i rättsprocessen*, Läkartidningen nr 9 2008, volym 105, s. 634-637 (citeras Ansell: *Läkares säkring av bevis*).

Diesen, C.: *Inga bevis för oskyldigt dömda*, JT nr. 1 2006/07, s. 231-246.

Edelstam, H.: *Om rättsintyg - några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott*, JT nr. 1 1997/98, s. 86-117 (citeras Edelstam: *Om rättsintyg*, JT nr. 1 1997/98).

Hedberg, E.: *Europadomstolen prövar svenskt sexbrottsmål*, Mitt i juridiken, publicerad 8 januari 2010 (InfoTorg Juridik).

Kaldal, A., Lainpelto, K.: *Nya sexualbrottsprejudikat?*, JT nr. 1 2009/10, s. 95-103.

Svensson, B.: *Felaktigt dömda – några synpunkter med anledning av en rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, JT nr. 2 2006/07, s. 375-383 (citeras Svensson: *Felaktigt dömda*, JT nr. 2 2006/07).

Andra källor

Barnombudsmannen: *Det svåraste som finns. Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen*, BR 2006:02 (citeras BO: *Det svåraste som finns*).

Fairhurst, D.: *När ingen annan ser*, Pocketförlaget, Stockholm 2008.

Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, eddy.se AB, Visby 2006 (citeras JK:s rapport felaktigt dömda).

Justitieombudsmannens beslut: dnr 529-2006. *Uttalanden rörande bl.a. handläggningstid, rätt till försvarare och genomförande av förhör i en förundersökning där målsäganden och de misstänkta var under 18 år.*

Justitieombudsmannens beslut: dnr 5608-2008. *Anmälan mot Polismyndigheten i Kronobergs län och åklagare vid Åklagarmyndigheten, åklagarkammaren i Växjö, med anledning av långsam handläggning av ett kriminalärende.*

Justitiekottet: *Särskild företrädare för barn. Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn*, (2005/06:RFR2) (citeras Justitiekottet: *Särskild företrädare för barn*).

Regeringens beslut: Ju2005/1181/KRIM. *Uppdrag att medverka till etableringen av fler försöksverksamheter med samverkan under gemensamt tak vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för allvarliga brott.*

Regeringens beslut: Ju2008/2176/KRIM och Ju2008/8573/KRIM. *Uppdrag till Rikspolisstyrelsen.*

Rikspolisstyrelsen: *Delredovisning av regeringsuppdrag avseende gemensamma nationella riktlinjer kring barn som misstänks vara utsatta för brott och kriterier för landets barnahus*, POA-428-6530/08 (citeras: Rikspolisstyrelsen: *Delredovisning av regeringsuppdrag*).

Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Åklagarmyndigheten: *Barnahus - försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn*, Stockholm 2008 (citeras Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Barnahus*).

Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten: *Gemensam inspektion. Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, Rapport RPS/ÅM 1/05 (citeras Rikspolisstyrelsen m.fl.: *Gemensam inspektion*).

Socialstyrelsen: *Sexuella övergrepp mot barn. En kunskapsöversikt, rapport 2000:1* (citeras Socialstyrelsens rapport: *Sexuella övergrepp mot barn*).

Telefonintervju med Eva Norberg, vice chefsåklagare på åklagarkammaren i Kristianstad, 2010-04-14, kl.13.15.

Åklagarmyndigheten (Utvecklingscentrum Göteborg): *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Handbok*, maj 2006 uppdaterad juli 2007, (citeras Åklagarmyndigheten: *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn*).

Åklagarmyndigheten (Utvecklingscentrum Göteborg): *Tvångsmedelsanvändning och beslutsfrister m.m. vid vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn. Rapport*, februari 2010 (citeras: Åklagarmyndigheten: *Vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn*).

Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (ÅFS 2005:9).

Rättsfallsförteckning

Avgöranden från EG-domstolen

Dom den 16 juni 2005 i mål C-105/03 mot Maria Pupino.

Avgöranden från Europadomstolen

Bocos-Cuesta mot Nederländerna, nr. 54789/00, 10 november 2005.

P.S. mot Tyskland, nr. 33900/96, 20 december 2001.

S.N. mot Sverige, nr. 34209/96, 2 juli 2002.

Avgöranden från Europakommissionen

Lindqvist mot Sverige, nr. 26304/95, 22 oktober 1997.

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 1993 s. 616

NJA 1994 s. 268

NJA 2005 s. 712

NJA 2009 s. 447 I och II

Avgöranden från hovrätterna

Göta hovrätt, mål nr. B 349-08 (2008-03-31)

Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr. B 96-09 (2009-06-18)

Hovrätten för Västra Sverige, mål nr. B 2019-07 (2008-10-10)

Hovrätten för Västra Sverige, mål nr. B 1041-08 (2008-06-05)

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr. B 2914-06 (2007-01-15)

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr. B 826-07 (2007-05-16)

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr. B 1779-07 (2008-11-05)

Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr. B 2530-07 (2008-06-12)

Svea hovrätt, mål nr. B 7627-05 (2006-02-24)

Svea hovrätt, mål nr. B 3118-06 (2006-06-19)

Svea hovrätt, mål nr. B 4921-09 (2009-08-07)